

Budoucnost Evropské unie a **zelená politika**

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

Budoucnost Evropské unie a zelená politika

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

Budoucnost Evropské unie a zelená politika

Editor: Václav Nekvapil

Redakce: Eva Jelínková

Grafická úprava: Tomáš Barčík – design studio

Tisk: BCS, s. r. o.

© autoři textů a kancelář Heinrich-Böll-Stiftung v Praze

Názory vyslovené v této publikaci jsou názory jednotlivých autorů a nemusejí nutně vyjadřovat názor Heinrich-Böll-Stiftung, Strany zelených ani organizací, v nichž autoři působí.

Kancelář Heinrich-Böll-Stiftung v Praze

Spálená 23, 110 00 Praha 1, Česká republika

Tel.: +420 251 814 173, Fax: +420 251 814 174

E-mail: info@boell.cz

ISBN 978-80-239-9345-5

OBSAH

Předmluva Eva van de Rakt	7
Úvod Martin Bursík, Ondřej Liška	8
Jaká bude příští evropská smlouva? Ondřej Liška	10
Prohlubování integrace EU a role národních států Milan Horáček	15
Evropa znalostí Dana Kuchtová	19
Evropská unie a lidská práva Kateřina Jacques	22
Rovné příležitosti a podpora rovnosti v EU Džamila Stehlíková	26
Vize Evropské unie jako multikulturní společnosti Gabriela Hrahaňová	30
Regionální politika EU a priority Strany zelených Ondřej Mirovský	33
Nová průmyslová revoluce Vojtěch Kotecký	41
Evropská unie ve svém regionu Václav Nekvapil	48
Budoucnost Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU Jiří Čáslavka	52
Evropská unie a výzvy globalizovaného světa Jan Kamínek	56
Globální (ne)zodpovědnost EU – zelené výzvy Petr Lebeda	60
Shrnutí	71
O autorech	74

PŘEDMLUVA

Mezi členskými státy Evropské unie stále nepanuje jasná shoda v tom, kam se má EU ubírat: Jak má vypadat budoucí rozdělení úloh mezi evropské instituce a členské státy? Kde mají v budoucnu probíhat vnější hranice Unie? Jak je možné sloučit politickou, sociální a kulturní různorodost Evropy se společnou akceschopností?

Tato nejasnost ve směřování se mimo jiné projevuje v nedostatečné důvěře lidí v EU. Chybí evropské projekty a iniciativy, s nimiž by se občané mohli identifikovat. Aktuální politickou debatu formují především v nových členských státech euroskeptické hlasy, mnozí politici varují před „nebezpečným rozšiřováním pravomocí“ EU a její „přeregulovaností“.

Strana zelených má od června 2006 šest poslanců v Parlamentu České republiky a je po několikaměsíčním procesu koaličních jednání zastoupena ve vládě, které byla v lednu 2007 vyslovena důvěra. V této koalici obsadili zelení čtyři ministerské posty.

Při své práci klade Strana zelených velký důraz na témata evropské politiky a vyzdvihuje též nutnost posílení a prohloubení integrace Evropské unie, tak aby v budoucnu bylo možné čelit globálním výzvám. Volební úspěch a účast českých zelených ve vládě není jen pozitivním signálem pro evropské zelené hnutí, ale také pro budoucnost evropského projektu.

V přítomné publikaci je diskuse o otázkách, jež se týkají budoucnosti EU, vedena ze zelené perspektivy. Pro evropské zelené hnutí je charakteristická spjatost s občanskou společností. Do této publikace jsme zahrnuli též čtyři příspěvky zástupců českých nevládních organizací, jejichž práce a analytické přesnosti si velice ceníme. Komunikace s těmito nevládními organizacemi má pro rozvoj proevropských vizí a návrhů řešení zásadní význam.

Náš dík patří za angažovanou práci autorům textů, za výbornou spolupráci editorovi Václavu Nekvapilovi a redaktorce Evě Jelínkové. Rádi bychom za podnětnou kooperaci poděkovali rovněž předsedovi Výboru pro evropské záležitosti PSP ČR Ondřeji Liškovi.

Doufáme, že stanoviska a ideje autorů poskytnou impulsy pro širokou a konstruktivní debatu a ukáží, jak lze v evropském projektu pokročit dále kupředu.

Praha, květen 2007

Eva van de Rakt

Ředitelka pražské kanceláře Heinrich-Böll-Stiftung

ÚVOD

Evropská perspektiva zelených

Podle politologických příruček jsou zelení v Evropě nejvíce evropeizovaným politickým hnutím. To znamená, že co do obsahu politiky i organizační struktury jsou nejvíce provázáni s evropskými tématy, strukturami i politickými procesy. A to přesto, že se jedná o nejmladší politickou tradici západní společnosti. Pro zelené Evropa koneckonců vždy znamenala geograficky i politicky víc než jen Evropskou unii. Členy Evropské koordinace stran zelených byly už od jejího ustavení v roce 1983 strany zelených zevnitř i zvenčí EU. Dnes Evropská strana zelených zahrnuje 35 stran v 31 zemích.

Environmentální ani sociální problémy v éře globalizace neznají hranice. Proto se opakovaně a s novou naléhavostí objevuje otázka, jak jim čelit. Jednou z odpovědí, kterou můžeme v posledních desetiletích sledovat, je vzmach globálních občanských hnutí, a to v oblasti lidských práv, boje s chudobou, rozvojové spolupráce a dalších. Sami zelení mají své kořeny v těchto hnutích a řada současných zelených politiků v Evropě i ve světě je vedle působnosti v politické straně aktivní i v nevládních organizacích a občanských iniciativách.

Postup evropské integrace si vyžádal zaujetí jednoznačného postoje i ze strany zeleného hnutí. Jeho odpovědí na problémy přesahující hranice států i kultur byl rozvoj úzké mezinárodní spolupráce, zvláště s vědomím tragických zkušeností s válkami a nesnášenlivostí v první polovině 20. století. Představa mírové a prosperující Evropy tak získala další rozměr ekologicky a sociálně udržitelné společnosti.

Současně se ukázalo, že Unii protínají dvě souběžné, pro mnohé však protichůdné tendence. Unie jako celek se neustále rozšiřuje o další členy, a změnami procházejí i evropské instituce. Tyto dva procesy jsou od sebe neoddělitelné. Orgány Unie odpovídaly na počátku tehdejších představám o demokratické legitimitě a počtu členů, dnes jsme svědky snahy dát evropským institucím demokratičtější podobu a zároveň absorbovat další země. Vždyť zanedlouho se jejich počet může přenést přes třicítku. Je přitom zajímavé, že ti, kdo často nejhlasitěji volají po dalším rozšiřování Unie bez ohledu na efektivitu a flexibilitu jejích rozhodovacích procesů, jsou zároveň těmi, kdo se brání hlubší politické integraci EU. Zelení hráli od počátku roli zastánců jak zásadní demokratizace institucionálního rámce, tak i dalšího rozšiřování, které i dnes vidíme jako hlavní nástroj pro šíření stability a míru v Evropě a jejím okolí. Zelení považují za nezbytné, aby oba tyto procesy pokračovaly ruku v ruce – bez zefektivnění a demokratizace současné podoby Unie by bylo nemožné s dalším rozšířením zachovat i dosavadní standard politických jednání a vytváření shody mezi členskými státy.

Zelení jsou velmi agilními účastníky evropské politiky, a to vyžaduje odhodlání klást si obtížné a nepřijemné otázky. Mnoho dnešních problémů sdílí celá evropská veřejnost. V mnoha oblastech přetrváva-

jící sociální nespravedlnost, obtížná životní situace řady mladých žen a mužů, nerespektování lidských a občanských práv v éře terorismu, rostoucí vliv organizovaného zločinu, rozmach atomové energie a především stav životního prostředí – to jsou námátkou oblasti úvah, z nichž nelze Evropskou unii vynechat, ba dokonce Unie je jejich nedílnou součástí.

Evropská unie měla a stále má pro zelené jeden hlavní cíl: vytvořit na tomto kontinentu po staletích válek a konfliktů mezi lidmi trvalý mír a spolupráci a po staletích kolonizace získat pozitivní vliv i na globální politiku. Česká strana zelených proto spolupracuje úzce se svými partnerskými stranami i nevládními organizacemi doma i v Evropě. Tento sborník názorů a úvah má sloužit jako vstup do debaty o evropské zelené politice a místě českých zelených v ní.

Na tomto místě chceme poděkovat pražské kanceláři Heinrich-Böll-Stiftung a zvláště její ředitelce paní Evě van de Rakt za umožnění vzniku tohoto sborníku. Zelená politika, na úrovni parlamentní politiky i občanské společnosti, má v Heinrich-Böll-Stiftung významného zastávce a podporovatele. Děkuje.

Martin Bursík

místopředseda Vlády ČR, ministr životního prostředí, předseda Strany zelených

Ondřej Liška

poslanec Parlamentu ČR, předseda Výboru pro evropské záležitosti PSP ČR, místopředseda Strany zelených pro zahraniční politiku

JAKÁ BUDE PŘÍŠTÍ EVROPSKÁ SMLOUVA?

Ondřej Liška

Evropa stojí před otázkou, jak nově definovat demokracii na nadnárodní úrovni. Unie je unikátním projektem, který v sobě spojuje prvky mezinárodní organizace a integrovaného systému. Vykonává pravomoci, které jsou jí svěřeny, ale stále ještě není občany považována za legitimní demokracii v tom slova smyslu, jak ji bezprostředně znají z politického života svých zemí. To je nutno přičíst i na vrub politiků, kteří nedokáží veřejnosti zprostředkovat fakt, že Evropská unie se již stala běžnou, dokonce nezbytnou a neoddělitelnou součástí každodenního života a politického rozhodování. Smlouva o Ústavě pro Evropu měla být částečnou odpovědí na demokratický deficit Unie. Francouzští a nizozemští voliči však jejím odmítnutím v referendech rozhodli o pokračování jednání o nové podobě evropských institucí, a tím i o pokračování debaty o podobě demokracie v Unii 21. století.

Shodným cílem ústav všech členských zemí je nalézt soulad mezi mocí výkonnou, zákonodárnou a soudní, garantovat základní občanská práva a demokratickou legitimitu moci, stanovit principy oddělení církve od státu, zajistit veřejnou povahu zákonodárství a umožnit soudní kontrolu činnosti parlamentu a vlády. Všechny tyto základní principy demokratického pořádku by měly být funkční také na úrovni EU. Jejich existenci však brání systém rozhodování založený na mezivládní spolupráci. Proto budoucnost evropské demokracie spočívá v ambiciózní a koherentní evropské smlouvě. Tato krátká stať shrnuje nejzajímavější argumenty v debatě o institucionální reformě z pohledu zelených na prahu nového kola jednání o smluvním základu Unie.

Když 13. ledna 2007 zveřejnil Roman Herzog, bývalý německý prezident a uznávaný ústavní expert, svou kritickou analýzu¹ současného stavu evropské integrace, vyvolal pozdvižení jak na straně těch, kdo usilují o její prohloubení, tak i těch, kdo v ní vidí ohrožení.

Vedle nesporných přínosů Evropské unie existuje podle Romana Herzoga také „nebezpečí“, že pokud rozhodovací procesy budou ještě více centralizovány v Bruselu, mohla by být demokracie v členských zemích oslabena. Herzog zároveň ocenil fakt, že stávající text Smlouvy o Ústavě pro Evropu onen demokratický deficit přinejmenším částečně řeší.

Děje se tak prostřednictvím posílené legislativní role Evropského parlamentu, a to i v oblasti rozpočtu. Jakožto druhý pilíř v rozhodovacím procesu o rozpočtu bude Evropský parlament rozhodovat také

¹ Roman Herzog a Lüder Gerken: Europa entmachtet uns und unsere Vertreter, Die Welt, 13. ledna 2007.

o výdajích na Společnou zemědělskou politiku. Stávající text smlouvy posiluje také roli parlamentů členských zemí v legislativním procesu Unie a činnost Evropského soudního dvora.

Vnitřní bezpečnost, spolupráce mezi soudy a policií, kontroly na hranicích, azylová a imigrační politika by již neměly podléhat rozhodování na mezivládní úrovni, neboť ta je z hlediska evropské demokracie neprůhledná kvůli nedostatečné parlamentní kontrole na úrovni členských zemí i Unie. Napříště by se mělo rozhodovat „komunitární metodou“. To znamená, že podle ústavní smlouvy budou tyto oblasti podléhat zákonodárnému procesu, který zahrnuje spolurozhodovací pravomoc Evropského parlamentu, a soudní kontrole.

Je zřejmé, že demokratický deficit, o němž se hovoří snad od počátku evropské integrace a o němž hovoří i Roman Herzog, byl vyřešen pouze zčásti. Co tedy zbylo ze záměrů ústavodárného Konventu? Mohl jít ve své snaze dále? Zatímco vůlí Konventu bylo pokročit ve zprůhlednění rozhodovacích procesů v EU, byly to vlády členských zemí, které tyto demokratizační návrhy zablokovaly. Vlády členských zemí například zabránily ustanovení, které by zvýšilo transparentnost legislativního procesu v Evropské radě – která se právě skládá z představitelů vlád členských zemí a má při tvorbě evropských norem stále nejsilnější postavení. Byli to evropští zelení, kteří poprvé vyslovili požadavek, aby Rada prováděla svou zákonodárnou činnost ve formě legislativní rady EU. A totožný požadavek vznesl i Roman Herzog ve svém článku. Je proto paradoxní, že euroskeptikové v čele s prezidentem Václavem Klausem se k Herzogově kritice přihlásili, neboť jej evidentně nepochopili: Zelení, potažmo Herzog poukazují na fakt, že nedokonalost evropské demokracie je způsobena mimo jiné neprůhledným rozhodováním vlád členských zemí za zavřenými dveřmi Evropské rady – zatímco Václav Klaus a jemu blízcí naopak upřednostňují rozhodování na čistě mezivládním principu bez posílené veřejné kontroly.

Zde se jasně ukazuje, že kritika demokratického deficitu ze strany euroskeptiků je, aniž si to snad vůbec uvědomují, namířena nejvíce proti nim samotným. Naopak příklad Romana Herzoga, který navázal na dlouholetou debatu o posílení evropské demokracie, ukazuje, že lze kriticky uvažovat o současných podobách evropského integračního procesu a přitom tak činit i v perspektivě jeho prohloubení.

Mini-smlouva: jak formou vyřešit obsah

V době vzniku tohoto textu, tedy v květnu roku 2007, se zdá, že zkrácená smlouva, o níž se již nebude hovořit jako o ústavní, bude zřejmě nejpravděpodobnějším východiskem ze současné slepé uličky jednání o institucionální reformě Unie. Atributy EU jakožto státnosti svého druhu, tedy hymna, vlajka atp., budou zřejmě odstraněny, přičemž na Listinu základních práv a svobod – důležitou součást dokumentu, který byl odmítnut francouzskými a nizozemskými voliči v roce 2005 – bude ve změněném textu jen odkázáno, pokud nebude dokonce nahrazena Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod.

Jaká bude příští evropská smlouva?

Základním cílem zařazení Listiny bylo podrobit evropské instituce evropským lidskoprávním standardům. Pokud bude namísto Listiny do textu zařazena Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, bude tento cíl naplněn přistoupením EU k Úmluvě².

Již během jednání o ústavní smlouvě to byl jeden z nejkontroverznějších bodů. Zelení od počátku preferovali začlenění Listiny, neboť podle názoru řady expertů poskytuje lepší standard ochrany lidských práv. Na druhou stranu zastánci přijetí Úmluvy hájí legitimní stanovisko, že by evropský standard měl být vytvářen jako panevropský systém, a ne jako systém partikulární, což odpovídá i záměrům Konventu. Měl by současně umožnit zachování nadstandardní úpravy v rámci ústavních systémů jednotlivých států – o tomto úsilí o panevropský systém svědčí i odkazy na Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a rovněž na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve vysvětleních, podle kterých se měla Listina závazně interpretovat. Cílem je tedy oba systémy spojit či přiblížit, ne vytvářet nový „unijní“ systém klasických základních práv.

Sociální a ekonomická práva obsažená v Listině, o která se vedl a vede urputný boj, jsou v samotném textu ústavní smlouvy formulována jako principy a zásady, nikoli jako vymahatelná práva. Na to, aby se jich jednotlivec mohl dovolávat (tzn. aby byla vymahatelná), musí být upravena v legislativě, na které se členské státy dohodnou či již dohodly. To je a bude cílem zelených, ať už do finálního znění příští smlouvy bude zařazena Listina, nebo Úmluva.

Institucionální reformy – vše dobré, co zbylo z Konventu

V posledních měsících debaty o evropské smlouvě lze pozorovat zajímavou shodu mezi skepticky uvažujícími kruhy v Unii, zvláště ve Velké Británii. Podle nich by Unie měla zapomenout na změny v textu Ústavní smlouvy a soustředit se spíše na zásadní výzvy, jako je dokončení kola jednání o liberalizaci světového obchodu v Dohá, reforma unijního rozpočtu, snížení emisí skleníkových plynů a hospodářské reformy. Je nutné však namítnout, že Unie nebude schopna dostát těmto výzvám, pokud se nejdříve nedokáže shodnout na institucionálních reformách a tedy na změnách příští smlouvy. Vždyť teprve s novou smlouvou se Společná zahraniční a bezpečnostní politika, stejně jako oblast Spravedlnosti a vnitřních věcí stanou komunitárními politikami. Nelze opomenout ani to, že část III stávajícího textu smlouvy také ustavuje společnou energetickou politiku.

Stávající návrh Smlouvy o Ústavě pro Evropu zjednodušuje dosavadní smlouvy a vymezuje kompetence. První část vymezuje kompetence Unie vzhledem k principu subsidiarity a zavádí důležité institucionální změny, jako je volba předsedy Evropské komise Evropským parlamentem a funkce evropského ministra

² EU dnes není smluvní stranou Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

zahraničí. Tato funkce je dalším krokem k tomu, aby Unie byla schopna lépe a efektivněji společně jednat v oblasti zahraniční politiky a na globální úrovni. Některé členské země, včetně České republiky, požadují odstranění titulu funkce ministra zahraničí EU, protože příliš připomíná kvazistátní strukturu. To, zda se tato funkce bude jmenovat tak či onak, je z hlediska zelené politiky marginální – důležité je, aby kompetence vyplývající z této role byly zachovány v původním rozsahu, jak je navrhuje současný text ústavní smlouvy. Zelení považují právě posílení globální role EU za jeden z nejdůležitějších úkolů, které Unie má a k jehož plnění by měla příští evropská smlouva poskytnout lepší nástroje, než máme dnes. Posilování společné zahraniční a bezpečnostní politiky Unie a vytváření jejího institucionálního rámce a nástrojů zůstane prioritou zelených i poté, co bude text smlouvy přijat.

Oblíbeným, ale často zavádějícím bodem kritiky euroskeptiků je otázka, zda Evropská unie po ratifikaci nenaruší suverenitu národního státu. Jednak jsme se částí své suverenity v konkrétních oblastech ve prospěch společného celku již vzdali a získali za to možnost ovlivňovat a spolurozhodovat o směřování celého společenství, a to už přistoupením k EU v roce 2004. Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že jak v minulosti, tak i v nové smlouvě zůstává zcela zachována svrchovanost členských zemí. Narozdíl od národního státu, který má pravomoce ve všech veřejných záležitostech, Evropská unie může jednat jen v těch oblastech a s takovými cíli a nástroji, jak jí to umožní členské státy. Rozdělení kompetencí mezi Unii a členskými zeměmi nevychází z rozhodování na evropské úrovni: O tom, které úkoly přenesou na evropské instituce, rozhodují členové EU. Tento princip je obsažen nadále i v textu ústavní smlouvy.

Role pro Českou republiku?

Parlamentní strany v České republice nejsou bohužel v základních otázkách evropské integrace zajedno. Zatímco na jedné straně euroskeptické a eurorealistické strany jako ODS nebo KSČM trvají na svých konzervativních východiscích, česká sociální demokracie téma evropské integrace v dobách vlády považuje za jaksi samozřejmé, v dobách opozice za hůl na vládní koalici, tím to však končí. Zelení jsou v současné vládní koalici s ODS a křesťanskými demokraty nejvíce proevropskou stranou – považují evropskou integraci za životní zájem české společnosti a usilují o to, aby se Česká republika podílela co nejaktivněji na jejím dalším rozvíjení a prohlubování. Pro takový postoj je však vzhledem k výše řečenému stále těžké nalézat partnery.

Alternativou pro Českou republiku rozhodně není aliance se současnou vládou v Polsku nebo přiblížování k Velké Británii. Jejich do značné míry obstrukční postoje nevedou jinam než do izolace mimo hlavní proud evropské společnosti. Místo České republiky je mezi zeměmi, které usilují o nalezení vyváženého postupu jak v otázce rozšiřování Unie, tak i prohlubování jejího politického rozměru. Většina zemí EU dnes zastává názor, že spolu s přístupem dalších členů je nutné zavést zásadní institucionální reformy a posílit její roli dovnitř i navenek.

Jaká bude příští evropská smlouva?

Jedinou zemí, která vyjadřuje výrazný nesouhlas s rozdělením hlasů v Radě podle ústavní smlouvy, je Polsko. Alternativní návrh Polska, tzv. Jagellonský kompromis, sice posílí váhu polských hlasů, avšak politicky nevýznamným způsobem, a stejně tak lze hodnotit i jeho případný přínos pro Českou republiku. Namísto demonstrací vyjednávací síly, jako je boj o nevýznamnou změnu váhy hlasů, je třeba, aby se česká zahraniční politika soustředila na skutečné výzvy evropské integrace, tj. posílení a zefektivnění evropských institucí s ohledem na problémy, které jsou v celoevropském a celosvětovém zájmu.

Je více než pravděpodobné, že budoucí smlouva, přijatá podle přání většiny zemí snad do roku 2009, nebude již v názvu mít „ústavní“. Je však otázkou zcela zásadní povahy, aby obsahovala většinu dnes navrhovaných demokratických inovací a otvírala prostor pro participaci evropských občanů na rozhodovacích procesech Unie. To zůstane programem a úkolem zelených v Česku a Evropě i po přijetí této smlouvy.

PROHLUBOVÁNÍ INTEGRACE EU A ROLE NÁRODNÍCH STÁTŮ

Milan Horáček

Další politická integrace a s ní prohlubování EU vyvolává v aktuální debatě o evropské ústavní smlouvě značné kontroverze. Ne nadarmo Berlínská deklarace, přijatá všemi členskými státy EU v březnu 2007, rezignovala na přímý odkaz k ústavě. Kdy, zda a v jaké formě dojde k dalšímu kroku vedoucímu k prohloubení integrace, je v současné chvíli těžko předpověditelné, neboť kritické hlasy jsou stejně různorodé jako členské státy samy. Nová politická forma je pro evropský kontinent, jenž by posílení mohl kráčet dál, ovšem nezbytná. Výhody, které národní státy získaly z integrovaného hospodářského společenství, je nyní nutné přenést do oblasti politické kooperace.

Prohloubení hospodářské integrace

V oblasti hospodářství panuje mezi národními státy tradičně silná náklonnost k úzké kooperaci a jasný souhlas s dalšími kroky směřujícími k prohloubení integrace evropského vnitřního trhu. Dokonce i Anglii, která se k politické integraci staví skepticky a obává se z ní plynoucích zásahů do své národní suverenity, přiměla ekonomická perspektiva ke vstupu.

V hospodářství se prohloubení integrace podařilo uskutečnit nejsnáze, neboť tam jsou zisky z krátkodobého hlediska nejvíce hmatatelné: Evropská unie dnes spolu s USA a Japonskem patří k největším vnitřním trhům světa a její sdružení regionů představuje účinný protipól globalizovaného světového hospodářství. Národní státy uvnitř EU zde zauímají roli zastánců a podporovatelů prohloubení integrace Evropské unie a poskytují tak příklad zdařilé integrační oblasti, z níž profitují všichni zúčastnění. Také zde existují konflikty na úrovni národních států: je třeba sjednotit rozdílné hospodářské systémy a rozdílné systémy společenské. Ekonomické a sociální standardy jsou v některých zemích střední a východní Evropy ve srovnání s nejrozvinutějšími státy EU stále ještě neuspokojivé (přičemž pozadu zůstává též například Portugalsko nebo Řecko). A dosud přetrvává naléhavá potřeba reformovat hospodářské vztahy EU k třetím státům, což by přispělo ke spravedlivějšímu světovému hospodářskému systému. Další kroky k prohloubení integrace jsou tedy nutné a v této oblasti též nejpravděpodobnější.

Prohloubení politické integrace

Evropský integrační proces má od samého počátku také politickou dimenzi. Národní státy nepřistoupily k evropskému sjednocování, jak se někdy nesprávně tvrdí, čistě z ekonomických důvodů. První krok k prohloubení integrace učinilo šest zakladatelských států – Belgie, Německo, Francie, Itálie, Lucembursko a Nizozemsko – 18. dubna 1951 založením Evropského společenství uhlí a oceli. ESUO na

jedné straně všem členským státům umožnilo přístup k výrobním faktorům pro uhlí a ocel bez povinnosti proclení; průmysl, který hraje důležitou roli při válce, se zároveň na straně druhé přenesl do kompetencí EU: evropská integrace se tak po druhé světové válce stala mírovým projektem. Kdo se dnes na Evropskou unii dívá v první řadě jako na čistě hospodářské společenství, přehlíží význam tohoto zakládajícího aktu, vedoucího od počátku ke vzniku politického společenství.

Tomu, aby se kompetence transponovaly na úroveň společenství, se ovšem národní státy v oblasti politické integrace bránily mnohem silněji. Dosvědčuje to pilířová struktura EU: nadnárodní první pilíř, v němž jsou zakotveny ekonomické vztahy, vykazuje největší stupeň kooperace, zatímco druhý a třetí pilíř, Společná zahraniční a bezpečnostní politika a Spravedlnost a vnitřní věci, dosahují nejnižšího stupně přenášení kompetencí na EU. Hlasování se tu povětšinou dosud provádí podle principu jednomyslného souhlasu.

Pokud chtěla mít politický vliv na třetí státy, vydávala se ekonomicky silná, ale politicky jen málo integrovaná EU oklikou přes svou globální síť hospodářských vztahů. Klauzulemi v dohodách a smlouvách zavazovala sebe a své partnery k respektování principů demokracie, lidských práv a právního státu, iniciovala dlouhodobé politické rozhovory a vyzývala k regionálnímu slučování. Z očividného nedostatku společné zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky se tak stala specifická síla tohoto z celosvětového hlediska jedinečného útvaru EU jakožto mocnosti, která svou aktivitu ve světové politice zakládá na nástrojích dlouhodobých rozhovorů a posilování důvěry a tím i na kooperaci a multilaterálnímu. Akutní krize, jako například balkánské války, však ukazují, že EU v zahraniční politice zatím není dostatečně akceschopná.

Nikoli bez dalších konfliktů mezi národními státy, jak ozřejmuje odmítnutí Maastrichtské smlouvy Velkou Británií a Dánskem, pokračovalo ruku v ruce s procesem rozšiřování Unie na východ také prohlubování politické integrace. Tím byl dán důležitý podnět k překonání umělého rozdělení z doby studené války, jakkoli tento proces dodnes není zcela ukončen. Kodaňská kritéria z roku 1993, jimiž se Unie přihlásila k tržnímu hospodářství, demokracii, lidským právům a právům menšin a principům právního státu, představují od té doby předpoklad pro členství v EU.

Evropský kontinent tvoří – vedle USA – část světa, kde jsou tyto principy nejúčinněji institucionalizovány. Politika rozšiřování Unie se tak ukázala jako jeden z nejefektivnějších mechanismů prevence konfliktů, stabilizace a zajištění míru po rozpadu sovětského bloku. V procesu rozšíření o dvanáct nových členských států na evropskou sedmadvacítku však narostly také deficity společenství. K zajištění schopnosti vládnutí a tím akceschopnosti rozrostlé Unie je přinejmenším na institucionální úrovni nezbytné další prohloubení integrace. Upřeme-li pohled do budoucnosti, politická váha EU se vstupem Chorvatska a v delším výhledu i států západního Balkánu a Turecka ještě vzroste (doufám, že částí EU se budou moci stát i země jako Ukrajina a Bělorusko). Komplexní problémy globalizovaného světa neberou ohledy na žádné hranice a vyžadují ovšem víc než reformy institucí.

Další kroky

K nejnáléhavějším výzvám 21. století patří budování spravedlivé světové ekonomiky, ochrana klimatu a mezinárodní bezpečnost. S tím se může EU vypořádat a ve světové politice se stát konstruktivním a určujícím hráčem jedině na základě politicky integrovaného, silného společenství. V této souvislosti označil Joschka Fischer v projevu na berlínské Humboldtově univerzitě v březnu 2007 posílení společného postupu v zahraničněpolitické oblasti příznačně jako pro Evropu „osudovou otázku“.

Stanoviska, která v této oblasti zaujímají národní státy, jsou velice rozdílná a závislá na jejich geopolitické situaci, stálých spojeneckých partnerech nebo zahraničněpolitických tradicích. Národní státy často odmítají právě v zahraniční politice rezignovat na národní prestiž, vlastní zájmy a krátkodobé osobní zisky. Na rozdíl od hospodářské oblasti jsou v tomto ohledu cíle členských států heterogenní a výhody vzrůstající kooperace vyvstávají spíše v dlouhodobější perspektivě. To ukazuje například aktuální debata o plánech USA na výstavbu protiraketového obranného systému. Protože Amerika chce části systému umístit v Polsku a České republice, zahájila bilaterální jednání s oběma evropskými zeměmi. Členské státy EU se sice shodly na tom, že budou usilovat o diskusi v NATO. K paralelním poradním rozhovorům na evropské úrovni dosud nedošlo. K dosažení celoevropsky optimálního řešení jsou však naprosto nezbytné. Protiraketový deštník, tak jak je momentálně plánován, vytváří v Evropě různé bezpečnostní zóny, přičemž jihovýchodní Evropa by už zůstávala mimo ně. Proti svéhlavému unilaterálnímu chování USA jakožto „jediné“ přetrvávající velmoci by společenství mohlo postavit účinný multilateralismus a zahraniční politiku založenou na kooperaci. V konfliktu mezi Ruskem a USA by tak EU mohla zaujmout jednotnou silnou pozici, která by odpovídala specifickým vztahům Evropy k oběma mocnostem. Právě vztah k Rusku vyžaduje semknuté a jednotné stanovisko jednotlivých členských států EU: země v policii buduje ve vzrůstající míře autoritářsky vedený stát a vyvolává výhrůžkami konfrontace, jež upomínají na časy studené války.

Fundovaná a konstruktivní diskuse uvnitř společenství by umožnila hledání kompromisu mezi nebezpečím budoucího útoku například z Íránu nebo od nějakého teroristického uskupení na jedné straně a ohrožením prostřednictvím dalšího postupu ve zbrojení na straně druhé. Evropě přesto stále chybí jednota. V České republice se o přenesení debaty na úroveň EU zasazují pouze zelení. Pro akceschopnou a silnou Unii na světové politické scéně je proto další prohlubování politické integrace nevyhnutelné.

Budoucnost

Budoucí smlouva směřuje k silnému politickému společenství – i když v sociální dimenzi a oblastí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky nebo ochrany životního prostředí bude zapotřebí podniknout ještě silnější aktivitu. Co je však nutné posílit v první řadě, je politická vůle k EU, schopnost národ-

Prohlubování integrace EU a role národních států

ních států spatřovat sebe samé jakožto členy. To neznamená, že se národní státy v době evropské integrace stávají zbytečnými. Tím, že propůjčují identitu, poskytují kulturní domov a dbají na zvláštnosti, vytvářejí nezbytný rámec pro každého jednotlivého občana a představují tak důležitý orientační bod pro jeho společenskopolitický život. Proto prohlubování politické integrace nesmí znamenat ani to, že národní státy mohou přijít o své jedinečné jazykové, kulturní a identitu uvádějící vlastnosti. Nosným mottem, které je třeba uskutečňovat, je jednota v různosti.

Zároveň se dynamika integrace musí přenést z politických elit národních států směrem k plnohodnotné účasti evropských občanů. Rostoucí regulační kompetence na evropské úrovni prohloubily politickou dimenzi integrace, ale zvýšily také vnímání demokratického deficitu EU, její nedostatečné demokratické legitimity a odtrženosti od lidí. Budováním evropské demokracie, jak je předpokládá ústavní smlouva, s tím lze něco dělat – díky větší míře spolurozhodování, transparency a demokratické kontroly. Tím by se posílila též důvěra v Evropu u občanů, kteří dostanou možnost aktivně se účastnit budoucího utváření evropského kontinentu. Urazil by se tak rozhodující krok na cestě vize společné evropské budoucnosti.

EVROPA ZNALOSTÍ

Dana Kuchtová

Od konce 90. let probíhaly v odborné i laické veřejnosti České republiky diskuse na téma změn ve vzdělávacím systému. Důležitým impulsem pro tyto diskuse byl otevírající se evropský trh a snaha dosáhnout na tomto trhu konkurenceschopnosti.

Vídina vstupu do Evropské unie dodala českým politikům – všech ideových směrů – zásadní podnět k tomu, aby začali koncepčněji řešit problémy vzdělávacího systému. Jedním z konkrétních výsledků těchto diskusí byl všeobecný konsensus o potřebě zásadních změn ve školství, zakotvený později v tzv. Bílé knize. Jako nejdůležitější vešel do povědomí veřejnosti úkol pro školy vytvořit si vlastní „školní vzdělávací program“, který by tyto změny podpořil. Mnohem méně se ale veřejnost dozvídá, proč se má něco měnit, o jaké změny má jít, co přinesou dětem a jaká je celková vize vzdělání v evropském kontextu.

Vzdělání pro budoucnost

Budoucnost Evropské unie není jen budoucností jejích institucí a politik, ale především jejích dnešních a budoucích občanů. Právě naším úkolem je připravit se na otevřený evropský prostor, v němž se již dnes setkáváme s vysokou konkurencí, již představuje téměř půl miliardy našich spoluobčanů z ostatních zemí EU.

Musíme vycházet z toho, že při rozsahu dnešního poznání a rychlém rozvoji výrobních technologií nevíme přesně, co budou dnešní děti skutečně potřebovat v dospělosti za 20 až 30 let (za poslední desetiletí se obměnilo jen 20 % celkové pracovní síly, ale zároveň i 80 % veškerého technického vybavení potřebného pro rozvoj pracovní činnosti). Proto se vzdělávání staví na jistém množství vhodně propojených poznatků a velký důraz se klade na dovednosti, které mají nadčasový význam a které umožňují rychle se přizpůsobit potřebám dalšího vzdělávání i pozdějšího zaměstnání.

Protože se nemůžeme naučit všechno, i kdybychom chtěli, klade se velký důraz na výběr učiva, na to, co je podstatné a co se v dalším životě skutečně využije. Velmi důležité je, aby do budoucna školy motivovaly a v učení podporovaly každého žáka, aby připravovaly výuku zajímavou a dostupnou pro všechny, aby děti chodily do školy rády a chtěly se učit.

Více než Boloňa

Evropská unie si uvědomuje význam vzdělávacích politik pro svoji budoucnost. Boloňský proces, počínající deklarací podepsanou ministry školství 29 evropských států v roce 1999, má za cíl vytvořit jed-

notný Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání. Cílem toho procesu, na kterém se aktivně podílí i Česká republika, je vytvoření „Evropy znalostí“, jakožto pevného základu pro aktivní a sebevědomé evropské občanství.

Cíle Boloňské deklarace plně korespondují s vizí budoucí Evropy, jakou sdílají evropští Zelení. Dosud jen málo koordinované politiky v oblasti vysokého školství v evropských zemích by se měly ujednotit na několika základních rysech, jakými jsou systém ekvivalentních a „přenosných“ kreditů (ECTS), stejné označení diplomů (bakalář, magister, doktor) či podpora celoevropské mobility studentů a učitelů. Některé české vysoké školy začaly s přechodem na boloňský systém poměrně pozdě, ale dnes již své zpoždění dohánějí. Bez maximální harmonizace v této oblasti by čeští studenti nemohli plně využívat možností, které jim otevřená Evropa nabízí.

Je ovšem třeba se dívat dále, za horizont Boloňské deklarace. Vytvořit společný evropský vzdělávací prostor jen na vysokoškolské úrovni zdaleka nestačí – provázanost národních školských systémů se musí dostat i na nižší stupně, tedy na školy střední a základní. Vysoká vnitroeuropejská mobilita si to dnes již také vyžaduje. Evropskými občany jsou stejně tak lidé bez vysokoškolského diplomu či bez maturity a nelze je vyřazovat z účasti na společném prostoru vzdělávání. Velkou výzvou pro budoucí Evropu v tomto směru je mezinárodní spolupráce v oblasti celoživotního vzdělávání, které se musí i v České republice stát plnohodnotnou alternativou v kterékoli fázi profesního života.

Navíc, vzdělávací prostor je stále jen prostor, příležitost, možnost – a je tudíž třeba dát mu konkrétní obsah. Jeho vytvoření je teprve začátkem procesu úzké transnacionální spolupráce, odbourávání národních hranic uvnitř školského systému, který již svou povahou stojí na univerzálních hodnotách.

Řešení problémů budoucnosti

Budoucí Evropská unie by měla ve svém vzdělávacím systému lépe reflektovat současná témata a podněcovat studenty a žáky k přemýšlení o aktuálních otázkách dotýkajících se nejen budoucnosti jejich země, ale také Evropské unie a planety vůbec.

Měli bychom si uvědomit, že to budou právě dnešní „obyvatelé“ školních škamen, kteří budou za dvacet a více let rozhodovat o tom, jak se postavit rostoucímu nebezpečí globální změny klimatu. Budou to také oni, kteří vytěží poslední metráky uhlí, poslední barely ropy, později i poslední kubíky zemního plynu. Jím se začnou v meziskladech hromadit statisíce tun vyhořelého jaderného paliva a oni budou muset hledat místo, kam tento civilizační odpad na desetitisíce let uklidí.

Globální problémy jako změna klimatu, migrace, terorismus, vyčerpávání zdrojů, jimž dnes čelí každá země sama, bude za několik let muset řešit Evropská unie jako celek. Alibismus malých vnitroeuropejských

států, kterých se jakoby globální problémy netýkají (jak se domnívají i někteří naši politici), již nebude dlouhodobě udržitelný. Ke své zodpovědnosti se budeme muset přihlásit a Strana zelených v tomto ohledu nehodlá mlčet.

Otevřenost, aktivní občanství a zodpovědnost

Jak by tedy měla vypadat budoucí EU z pohledu zelené vzdělávací politiky? Mělo by jít především o otevřený prostor, v němž by národní hranice vzdělávacích systémů ztratily svoji dnešní limitující roli. Celoevropská prostupnost by byla samozřejmostí na všech úrovních školské soustavy.

Ze základní školy by měl vycházet člověk, k jehož dovednostem by patřila schopnost učit se, být tvořivý a umět řešit problémy, být schopen účinně komunikovat s lidmi i technikou, schopnost spolupracovat, znát svá práva a respektovat práva jiných, být tolerantní, mít vztah k přírodě i kultuře a chránit je, umět pečovat o své zdraví a bezpečí, poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti.

K výbavě mladého člověka s maturitním vysvědčením by navíc patřila aktivní znalost alespoň dvou světových jazyků, na níž by svoji zásluhu mělo absolvování několika měsíčních pobytů na střední škole v zahraničí. Výchova k evropanství a vzájemnému porozumění mezi národy, například prostřednictvím společných evropských či jen kupříkladu česko-německých či česko-rakouských učebnic dějepisu, by neměla ve vzdělávacím kurikulu chybět.

Vysokoškolského vzdělání na úrovni alespoň bakalářského stupně by měla dosáhnout nejméně polovina příslušného ročníku, tak jak je tomu již dnes ve Finsku či v Irsku. Absolvování alespoň semestru na zahraniční vysoké škole by pak mělo být rovněž samozřejmostí.

V dnešní době, kdy se z veřejného života vytrácí zodpovědnost za celek a za budoucnost, by měly školy vzít na sebe úlohu iniciátora aktivního občanského přístupu. Výzvy, před kterými stojí nejen Evropská unie, ale celý svět, potřebují zodpovědné, přemýšlivé a aktivní lidi. Právě takové si musíme vychovat.

EVROPSKÁ UNIE A LIDSKÁ PŘÁVA

Kateřina Jacques

Zhroucení sovětského socialismu v letech 1989 – 1991, ale i vývoj západního myšlení od 60. let minulého století jsou ve znamení žádoucí relativizace pojmu „pokrok“. Mnohá prvenství, která si evropská civilizace či jednotlivé evropské velmoci osobovaly, mají dnes poněkud hořkou příchut'. Šíření „pokroku“ do jiných kontinentů prostřednictvím kolonizačních výbojů, provázených zotročováním a vražděním původních obyvatel, si už Evropané většinou neidealizují. Rovněž u technizace a industrializace lidského života dnes stále více lidí vyjadřuje značné pochybnosti. Bez ustání narůstající počet automobilů už není považován za projev „pokroku“ a úbytek biodiverzity nebo hromadění toxických odpadů už nebývá označován za jeho „nutnou daň“.

Dá se ještě vůbec - ve stínu všech pochybností o skutečném významu a dopadu našich minulých i současných „úspěchů“ – nalézt na vývoji euroatlantické civilizace nějaké světlé a neposkvřené místo? Existuje nějaká oblast, jejíž původní, nekriticky oslavovaný přínos nebyl postupem času zanesen popílkem nepředpokládaných negativních důsledků? Nadšení z postupující industrializace zaniklo v nezadržitelné progresi všeobecného odcizení. Masmédia, jež měla přispívat k transparentnosti politického prostředí a kultivaci svobodného myšlení, se mnohem spíše projevují jako senzacechtivý syntezátor prefabrikovaných informačních zkratk. Věda, jež byla odjakživa považována za nástroj poznání, se do značné míry vymanila z rámce jakékoli etiky či filosofického ukotvení a slouží mnohdy hlavně ekonomickým zájmům soukromých koncernů či vojenským účelům. Výčet všech podob civilizačních deziluzí by byl příliš dlouhý.

Jednou z mála oblastí, v níž si „pokrok“ západní modernity udržuje původní optimistický výklad společenského dobra, je oblast lidských práv, jež za posledních 250 let prošla jednoznačně pozitivním vývojem. Křivka lidské emancipace stoupá od vydobytí základních občanských a politických práv, přes jejich rozšíření na původně vynechané skupiny (ženy, menšiny), až po speciální ochranu práv jedinců a skupin vůči „zdravému průměru“ z vlastní podstaty oslabených (děti, zdravotně postižení).

Co s tím vším má společného Evropská unie? Ještě před patnácti lety se zdálo, že nemnoho. Tradičně přece měla otázky lidských práv a jinou „měkkou“, idealistickou agendu na starosti Rada Evropy, zatímco Evropským společenstvím náleželo vše, co mělo vztah k reálné politické a zejména ekonomické moci. S výjimkou oblasti diskriminace žen byla lidská práva v činnosti Evropského společenství až do počátku 90. let spíše okrajovou oblastí.

Už první – římská – Smlouva o Evropském společenství v roce 1957 obsahovala článek 119 (dnešní čl. 141), jenž vytyčil zásadu stejné odměny mužů a žen za stejnou práci. Je však nutno přiznat, že i jeho motivace byla

spíše pragmaticky ekonomická než lidskoprávní. Vždyť šlo především o to, aby státy, které již ve svém právním pořádku tuto zásadu měly (Francie), nebyly vystaveny nekalé konkurenci ze strany těch, které ji dosud nezavedly (Německo). Teprve v průběhu dalších desetiletí se výklad tohoto článku postupně posouval k tomu, že spíše než jen o úpravu přispívající k nezkrleslé a férové soutěži na společném trhu jde o základní právo jednotlivce.

Nové problémy a nový konsensus

Jak se stalo, že se od počátku 90. let dostávají lidská práva v Evropské unii do popředí zájmu?

Zdá se, že si EU oblast lidských práv v plné míře osvojila až v souvislosti s rozšiřováním o státy bývalého východního bloku, v rámci požadavků vůči bezprecedentnímu počtu nových kandidátských zemí po pádu železné opony, vtělených do tzv. kodaňských kritérií. Tato politická kritéria neměla do té doby oporu v žádné smlouvě a požadovala po kandidátských zemích v oblasti lidských práv leacos, co Evropská unie po dosavadních členských státech nikdy nežádala. Znáмым příkladem je ochrana menšin, což je tematika, již se „Brusel“ ve vztahu k členským zemím úzkostlivě vyhýbal.

Souběžně – a snad i v důsledku této přísnosti vůči novým kandidátům – se ovšem zvyšoval i tlak na to, aby Společenství věnovalo lidským právům větší pozornost také směrem dovnitř. Amsterdamská smlouva (1997) poprvé výslovně vyhláší lidská práva za jeden ze základů Unie. Kromě toho definuje podporu rovného zacházení pro muže a ženy napříč všemi politikami jako jeden z cílů Společenství a rozšiřuje ochranu před diskriminací i na jiné důvody: rasový a etnický původ, věk, vyznání, světový názor, zdravotní postižení a sexuální orientaci. Na základě toho jsou pak v roce 2000 skutečně přijaty směrnice proti diskriminaci z těchto důvodů. Staré členské země je měly do svého právního řádu začlenit do konce roku 2003 a nové k datu vstupu. Česká republika to nečinila dodnes, přestože byl souborný antidiskriminační zákon připraven už před mnoha lety. Dočkáme-li se v ČR konečně přijetí antidiskriminační právní úpravy, je to především díky legislativním požadavkům EU – a za současné situace díky neúnavnému úsilí zelených.

V současnosti přicházejí na pořad dne témata jako práva seniorů, právní záruky pro žadatele o azyl či práva uselých cizinců, ale také určení hranic u nových technologií, biotika či ochrana osobních údajů v souvislosti s novými bezpečnostními problémy. Jako poměrně pozitivní se přitom jeví skutečnost, že je současná koncepce lidských práv přijímána napříč politickými stranami a že ji žádný relevantní politický proud vážněji nezpochybňuje. Pravda, i nadále se liberální pravice a sociálně demokratická levice, resp. zastánci přirozených práv a právní pozitivisté, liší v tom, jaký význam připisují právům sociálním. Jde však o názorové kontinuum s převažující sférou konsensu, ne o radikálně odlišné a vzájemně se vylučující postoje. Marxistický dogmatismus, který až do roku 1989 nabízel sociální práva jako univerzální „náhražku“ ostatních práv, už vyklidil pozice stejně důkladně, jako to učinili v roce 1945 odpůrci lidských práv jako takových.

Konsensus, který dnes v otázce lidských práv panuje napříč evropskými politickými proudy, je důkazem toho, že ochrana práv znevýhodněných skupin v žádném případě není nadbytečným luxusem, který marnotratně odčerpává veřejné finance a snižuje tak konkurenceschopnost v ekonomickém zápolení s těmi, kdo lidským právům takový význam nepřikládají. V roli znevýhodněného se – přinejmenším na počátku a na konci života – ocitá úplně každý člověk. Garance ochrany lidských práv je proto významným nástrojem společenské a politické soudržnosti, která se recipročně vyplácí všem jednotlivcům.

Důvody ke skepsi přetrvávají

Můžeme se tedy skutečně zaradovat, že jsme našli balzám na naši civilizační skepsi, že jsme ve spleťtém vývoji evropské civilizace odhalili onu světlou linii, jež není zatížena ničivými vedlejšími účinky? Je oblast lidských práv onou poslední výspou pozitivního a nezkaleného pokroku? Bohužel se domnívám, že i tento „pevný bod ve vesmíru“ je nutné relativizovat. S posilováním významu lidských práv totiž vystává celá řada velmi palčivých dvojznačností a dilemat. Na skutečné ulehčení a optimismus budeme mít nárok až v době, kdy na tyto otázky nalezneme odpověď. V ekonomicky globalizovaném světě je takové ulehčení možné jen za cenu toho, že své vlastní úspěchy bez skrupulí vytrhneme z kontextu všech ostatních souvislostí.

Není totiž jednoduše možné pyšnit se svou šlechetností v otázce ochrany práv našich dětí a současně konzumovat statky pocházející z práce dětí z rozvojových zemí. Nemůžeme být nikdy skutečně hrdí na sebe-spravedlivější důchodové systémy a účinnou ochranu práv zaměstnanců, budeme-li současně ekonomicky zcela odkázáni na importy z regionů, v nichž za nás špinavou práci odvádějí novodobí otroci bez jakékoli životní perspektivy. Význam naší tolerance ke svobodě myšlení a vyznání zcela pomine, budeme-li se nadále nepřímou podílet na bohatnutí elit, které vězni či dokonce po tisících vraždí své politické „odpůrce“ nebo vyznavače „nepřijatelných“ religiózních směrů a z jejich lidských orgánů si vytváří tvrdou měnu!

Mají-li naše snahy o etablování univerzálního kodexu lidských práv nabýt skutečné věrohodnosti, musíme hodnoty, které tento kodex vyjadřuje, začít nekompromisně vymáhat na režimech, které lidská práva autoritativně potlačují, a současně vlastními silami prosazovat v zemích, v nichž má strádání lidských práv na svědomí bída. Rozhodný tlak Evropské unie na prosazení lidských práv v rozvojových zemích musíme současně chápat jako jistou satisfakci světu, který Evropa v minulých dobách dusila nemilosrdným conquistadorským útlakem a který dosud neomaleně vysává pod záminkou vzájemné potřeby. Současný žalostný stav rozvojových zemí je ve většině případů přetrvávajícím důsledkem někdejší evropské koloniální nadvlády, jež je dodnes i jednou z hlavních příčin ekonomického náskoku evropských zemí oproti rozvojovým částem světa. Má-li se evropská koncepce lidských práv zasloužit skutečně optimistické vyznění, musí být její poselství prosazováno důsledně a celosvětově. Představy, že se postavení člověka v rozvojových zemích automaticky zlepší společně s růstem hrubého domácího produktu, jsou totiž scestné.

Jistě, přesto všechno se vyprávění o lidských právech dá označit za jeden z neoptimističtějších příběhů modernity. Nemá však dosud svůj happy-end - a není ani pravděpodobné, že ho někdy bude mít. Tak jako v posledním desetiletí se totiž nejspíš budou před jednotlivci, státy, Evropou i světem vynořovat nové problémy, k nimž bude správné přistupovat (v neposlední řadě) též z perspektivy lidských práv. Doufejme, že se přitom bude obecná citlivost evropské veřejnosti k právům „těch druhých“ zvyšovat. Mezi starými a novými členskými zeměmi, ale i mezi severními a jižními, jsou v tomto směru podstatné rozdíly – o rozdílech mezi sférou uvnitř a vně EU ani nemluvě. Doufat ovšem nestačí; čeká nás spousta práce v dílčích oblastech i v makropolitické sféře, protože hrozící re-nacionalizace evropské politiky by nás mohla v oblasti lidských práv vrhnout o celá desetiletí zpátky.

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI A PODPORA ROVNOSTI V EU

Džamila Stehlíková

Potírání diskriminace a podpora rovnosti v EU

V letošním roce si připomínáme 50. výročí založení Evropského společenství, základu dnešní Evropské unie. Současně Unie slaví letošní rok jako Evropský rok rovných příležitostí pro všechny. Souběh těchto dvou událostí má svůj hlubší symbolický význam. Projekt společné Evropy byl založen na usmíření, respektu a toleranci mezi národy a měl zajistit trvalé překonání ideologií operujících s představou lidské nerovnosti, jejichž jedovaté plody zakusily evropské národy za druhé světové války. Oslava letošního roku jako Evropského roku rovných příležitostí na tyto ideje navazuje – současně však bilancuje a podtrhává dlouholeté vnitřní úsilí Evropské unie o prosazení idejí rovnosti, zákazu diskriminace a rovných šancí pro všechny jednotlivce v praktické rovině každodenního, zejména pracovního života.

Evropské společenství již od svého vzniku věnovalo velkou pozornost potírání diskriminace na základě pohlaví a dosahování rovnosti mezi ženami a muži. Vývoj v Evropském společenství v rovině politické a legislativní, silně podporován judikaturou Evropského soudního dvora, vedl v průběhu desetiletí ke vzniku jednoho z nejkompexnějších světových systémů odstranění diskriminace na základě pohlaví.

V roce 1997 došlo v této oblasti k novému průlomů. Před deseti lety byla podepsána Amsterodamská smlouva, která v nově upraveném čl. 13 Smlouvy o založení Evropského společenství dala Společenství do budoucna mandát přijímat opatření k odstranění diskriminace nejen na základě pohlaví, ale také na základě dalších pěti diskriminačních důvodů – rasy nebo etnicity, náboženství či víry, tělesného postižení, sexuální orientace a věku. Tento výčet diskriminačních důvodů jistě není vyčerpávající, což zjistíme i letným srovnáním čl. 13 s relevantními mezinárodními smlouvami či národními ústavami. Postihuje však z praktického pohledu nejčastější důvody diskriminace a upírání práv ve sféře pracovního a sociálního života, tedy ve sférách, které jsou regulovány i evropským právem.

Za deset let od podepsání Amsterodamské smlouvy došlo v Evropské unii ve sféře potírání diskriminace a podpory rovnosti k bezprecedentnímu vývoji, a to především ve sféře legislativní. Mandát daný Společenství byl postupně realizován několika novátorskými směrnicemi, které národním zákonodárcům ukládají přijmout náležitou úpravu zákazu diskriminace a dosahování rovnosti. A tyto směrnice jdou již daleko za rámec tradičního evropského tématu – rovnosti mužů a žen.

Evropský rok rovných příležitostí pro všechny v EU a v ČR

Rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady ze dne 17. května 2006, kterým byl vyhlášen rok 2007 Evropským rokem rovných příležitostí pro všechny, by mělo být příležitostí a podnětem jak k vyhodnocení toho, co bylo dosaženo, tak i nalezení nového směřování na tomto poli. O užitečnosti určitého zastavení se v „legislativním maratónu“ ostatně svědčí i nedávné zjištění Eurobarometru, podle něhož až čtyři z deseti Evropanů nevědí, že diskriminace je zakázána zákonem a pouze jedna třetina Evropanů ví, jak se bránit, pokud by se stali obětí diskriminace.

Evropský rok byl na začátku dubna 2007 oficiálně zahájen i v České republice. Česká republika se přiklonila k širokému zapojení nevládního sektoru do realizace Evropského roku, a proto je Evropský rok realizován jako série vzájemně propojených projektů nevládních organizací. Rok 2008 bude Evropská unie slavit jako Evropský rok multikulturního dialogu.

Idea rovnosti a moderní české dějiny

Rovnost je výchozím organizačním principem a hodnotou všech svobodných a demokratických společností. To potvrzují i moderní české dějiny. Ideu rovnosti jako základ ústavního řádu obsahoval již říšský základní zákon o všeobecných občanských právech z roku 1867, který též položil základ tradici práva na rovnost všech národnostních skupin žijících v jednom státu a zákazu diskriminace rasových, národnostních a náboženských menšin. Ústavní listina Československé republiky z roku 1920 pak v čl. 106 věnovaném „rovnosti“ mj. stanovila, že „výsady pohlaví, rodu a povolání“ se neuznávají, a podrobně upravila ochranu menšin národních, náboženských a rasových. Naše současná Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku, zaručuje v čl. 3 základní práva a svobody bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního či sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo postavení. Podrobně též upravuje ochranu menšin.

Historicky tak byly v českém prostoru úvahy o zákazu diskriminace a o rovnosti spojeny především s úvahami o národnosti, resp. rase a etnicitě. Bohužel ale z tohoto schématu často vypadávali Romové, kteří byli vnímáni v minulosti spíše jako „nepřizpůsobivá“ sociální skupina než národní menšina. V současné době přitom právě Romové patří k menšinám nejvíce vystaveným diskriminaci. Naopak některé z dalších důvodů, například tělesné postižení či věk, nebyly doposud příliš reflektovány. Jiné důvody, například náboženství, zase nehrály vzhledem k historickým a faktickým okolnostem vážnější roli.

Strategie Evropského roku rovných příležitostí se snaží tato specifika reflektovat především tím, že označila za priority odstranění předsudků vůči Romům, poznání bílých míst ve sféře diskriminace a odstraňování bariér vyplývajících z kulturní, sociální a etnické uzavřenosti společnosti.

Ochrana etnických menšin a Evropská unie

Evropské společenství bylo založeno s cílem podpory hospodářského rozvoje členských zemí. Toto původní hospodářské zaměření se rozšiřovalo i na další oblasti, jako je například dosažení určité úrovně sociální ochrany. Přesto však působnost Evropské unie nebyla doposud rozšířena tak, aby zahrnovala otázky, které se dotýkají národní identity, státního občanství a sebepojetí národů členských zemí. Z uvedeného tedy plyne, že Evropská unie nemá v současné době pravomoc k tomu, aby mohla přímo ovlivnit přístup členských zemí k tak citlivému tématu, jako je víze multikulturního či jiného soužití většiny a etnických menšin ve společnosti.

Evropská unie však přesto přispívá v různých směrech k podpoře otevřené společnosti a tolerantního soužití různých, především etnických skupin v rámci členských zemí i celé Unie. Od roku 1999 má Evropské společenství možnost přijímat na základě článku 13 Smlouvy o založení Evropského společenství opatření v boji proti diskriminaci na základě rasy nebo etnického původu. Rada EU přijala v roce 2000 zvláštní směrnici, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. Tato směrnice poprvé přesáhla tradiční pole působnosti ES při potírání a prevenci diskriminace, tj. oblast pracovního života. Směrnice pokrývá rovněž zákaz diskriminace v přístupu k sociálnímu zabezpečení, zdravotní péči, vzdělání a přístupu ke zboží a službám, včetně bydlení. Přijetí směrnice bylo skutečně bezprecedentním krokem, který vedl k výraznému zvýšení poskytované úrovně ochrany před diskriminací v mnoha členských zemích EU. Směrnice se stala nástrojem šíření „dobré praxe“ ze zemí s vyspělejšími systémy ochrany, jako jsou Velká Británie či Irsko, do zemí, kde tato problematika byla méně rozpracovaná (např. Rakousko či Německo). Česká republika patří ke druhé skupině zemí, což vysvětluje i její dosavadní potíže s transpozicí uvedené směrnice.

Přijetím antidiskriminačních směrnic se však role Evropské unie při podpoře boje proti diskriminaci nevyčerpává. K podpoře úsilí o odstranění diskriminace přispěl v letech 2001 – 2006 též Akční program Společenství pro boj proti diskriminaci. V rámci tohoto finančního programu podpořila Evropská komise řadu celoevropských a národních projektů, které směřovaly k lepšímu poznání skutečného stavu věcí a napomáhaly zavádět novou antidiskriminační legislativu do praxe. V České republice se národní aktivity realizované v rámci Akčního programu staly součástí vládních kampaní proti rasismu.

Ve finančním období 2007 – 2013 bude Evropská unie i nadále podporovat občanský sektor a veřejné instituce v jejich úsilí potírat rasovou diskriminaci, a to v rámci nového, širěji založeného programu PROGRESS.

Integrace přistěhovalců a budoucnost EU

Důležitou oblastí, kde Evropská unie může podpořit vytváření otevřené a tolerantní společnosti, je oblast integrace přistěhovalců. Integrace přistěhovalců je jedním z témat, která jsou aktuální téměř ve všech

evropských zemích, včetně České republiky. Tradičně uplatňovaly evropské země různé modely integrace přistěhovalců. Odborníci se shodují, že přístupy k integraci sledují tři základní modely:

1. model diferenční exkluze
2. model asimilační
3. model multikulturní

Prototypem modelu diferenční exkluze je systém integrace hostujících dělníků v Německu. Německo přijalo hostující pracovníky jako účastníky pracovního trhu, ale nikoliv jako trvalé přistěhovalce, kterými se de facto posléze stali. Model diferenční exkluze zahrnuje právní a administrativní opatření, která jasně rozlišují mezi dočasnými obyvateli a občany s tím, že bariéru mezi oběma skupinami je velmi obtížné překonat.

Prototypem asimilačního modelu je Francie. Základní vize tohoto přístupu spočívá v tom, že potomci původních přistěhovalců se natolik integrují do hostitelské společnosti, že se stanou neodlišitelnými od ostatních obyvatel a budou současně mít stejná práva a povinnosti jako ostatní.

Třetí model má své kořeny v Kanadě a Austrálii. Modely multikulturního soužití v těchto zemích byly i s ohledem na existenci velkých skupin původních obyvatel zavedeny počátkem 70. let minulého století. Po vzoru těchto přistěhovaleckých zemí se multikulturní politiky rozšířily i do Evropy, zejména Spojeného království Nizozemí a Švédska. Multikulturalismus znamená přijetí přistěhovalckých a minoritních skupin jako zvláštních komunit, které se liší od většinové populace jazykem, kulturou a sociálním chováním a které také mají svoje vlastní asociace a sociální infrastrukturu.

V praxi se však ukázalo, že ani jeden z uvedených modelů nebyl schopen zajistit účinnou integraci přistěhovalců. V současné době jsou všude v Evropě, zejména ve velkých městech, enklávy etnických menšin a přistěhovalců, v nichž panují výrazně horší podmínky než v okolí a kde dochází ke kumulaci sociálně problematických jevů, jako jsou vysoká nezaměstnanost, kriminalita a další. Bylo by jistě nesprávné vinit z uvedeného stavu věci výlučně multikulturní přístupy. Přesto však je zřejmé, že ani tento model nebyl účinný a že je nutné jej přehodnotit. Oproti klasickému multikulturnímu přístupu se nyní v politikách členských zemí EU, jako jsou Velká Británie či Nizozemí, mnohem výrazněji prosazuje trend k zdůraznění osobního a individuálního rozměru integrace.

Jak již bylo řečeno, Evropská unie nemůže do těchto procesů přímo zasahovat. Přesto přebírá významnou podpůrnou roli, kdy umožňuje členským zemím výměnu pozitivních zkušeností a strukturovaný dialog. Rovněž v oblasti integrace počítá nová finanční perspektiva EU s podporou integračních aktivit členských zemí i občanského sektoru.

VICE EVROPSKÉ UNIE JAKO MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOSTI

Gabriela Hraňařová

Společné soužití lidí, kteří pocházejí z různých kultur a prostředí a případně i hovoří různými jazyky, je již po staletí vnímáno jako jistý problém. Týká se především větších měst, která se stávají útočištěm mnoha přistěhovalců. Ti si s sebou přinášejí své hodnoty, pěstují si je a ty se pak střetávají s kulturou a hodnotami těch ostatních. Ve skutečnosti jsme všichni stejní, jen občas máme jinou barvu pleti, jsme jiného náboženského vyznání, milujeme stejné anebo jiné pohlaví. Ale i tak zůstáváme jen lidmi a to bychom měli mít stále na paměti.

Jak se říká, „všude dobře, doma nejlépe“. Jenže pro každého není doma jako doma. Problémy společného soužití nevystávají pouze s novými přistěhovalci. Na území Evropy již po staletí žijí národy, které ztěžka mohou říci o zemi, ve které žijí, „toto je můj domov“. Ostatní, v tomto případě většinová společnost, na ně – minoritní skupiny – pohlíží jako na cizince, někdy dokonce jako na nepřátele. Můžete se zeptat, proč tomu tak je. Odpovědí je, že mají své zvyky nebo jen vypadají jinak. Žijeme v zemi, jejíž kultura a hodnoty jsou úzce spjaty s národní identitou, a stejně jako u většiny ostatních zemí Evropské unie stál i na počátku jejího vzniku především jazykový nacionalismus. Ten svázal Evropu a ta jej stále podporuje. I když Evropská unie je velkou směsicí kultur, ale i jazyků, málokdo by asi čekal, že v Unii se, nepočítaje dialekty, mluví více než 80 různými jazyky. Z nich je 23 včetně češtiny oficiálních, jak uvádí nový evropský komisař Leonardo Orban, který se nově v EU stará právě o mnohojazyčnost³.

Zaměření na mnohojazyčnost jde ruku v ruce s multikulturalismem. Dá se říci, že multikulturalismus je relativně nový myšlenkový směr, který zdůrazňuje prospěšnost kulturní rozmanitosti pro společnost a stát. Můžeme ho v rozvinuté formě najít v zemích, kde lidé pocházejí z různého kulturního prostředí, v některých případech je dokonce řízeně uplatňován státní politikou. Cílem této politiky je dokázat, aby lidé bez ohledu na svůj původ nebo přesvědčení mohli žít společně, aniž by se museli vzdát svých kulturních odlišností.

Multikulturalita by měla být také stěžejní politikou nové rozšířené Evropské unie. I když se skládá z mnoha navenek homogenních národních států, nalezneme v nich mnoho kulturních odlišností. Podle Jana Patočky „nikoli jazykově nebo pokrevně pojatá národnost, nýbrž občanská dodává životu společnosti skutečně univerzální rozměr, jenž umožňuje, aby se nositelé nejrůznějších skupinových identit a zájmů mohli dohadovat o společném soužití jako rovný s rovným a beze zbraně v ruce“⁴.

³ Orban: V EU je víc než 80 jazyků, pestrost je třeba podporovat. Viz <http://www.romea.cz/>.

Multikulturalismus je cestou k naplnění vize sociálně spravedlivé společnosti. Tento cíl lze uskutečnit pouze vzděláním a výchovou.

Situace, kdy se evropské země uzavírají samy do sebe, až křiklavě kontrastuje se současnou realitou plnou válečných konfliktů, přírodních katastrof a s tím spojených hladomorů a nemocí. Nedostatečná podpora a vytváření prostoru pro menšiny, které trvají na svých zvycích, tradicích a kultuře, vede k segregaci a vzniku ghett. Ghetta by v multikulturální společnosti neměla mít své místo. Politika by měla usilovat o multikulturální pospolitost, o integraci a podporu specifických etnických a kulturně odlišných skupin. Je třeba, aby většinová společnost přestala lpět na etnickém rozměru svého státu, neboť to neznamená ani ztrátu země, ani ztrátu kulturní identity, která stále zůstane tou většinou.

Lakmusovým papírkem úspěšnosti multikulturalizace v evropských zemích by neměl být pouze vztah k novým přistěhovalcům⁵, ale také k národnostním menšinám dlouhodobě usazeným; k těm patří ve všech evropských zemích ve velké míře Romové. Právě Romové jsou menšinou, která často na území daného státu žije už několik staletí. Dřívější politika se zaměřovala na odstranění dílčích rozdílů a přes neochotu Romů prosazovala jejich asimilaci. Nakonec mnozí z nich skončili v sociálním, ekonomickém i politickém vyloučení, ze kterého je jen velmi těžká cesta ven. Pro ilustraci tohoto fenoménu je dobré podívat se do historie. Na českém území žijí Romové, kteří se tu usadili již v 18. století (a někteří i dříve) – tedy už před třemi sty lety; některé „české“ rodiny však v Čechách žijí jen po tři generace, a není na nich vidět rozdíl v barvě pleti. Má některá z těchto rodin větší právo na Českou republiku? Mají ho samozřejmě obě dvě rodiny, jen praxe ukazuje, že „bílá“ většina často jinou rodinu nepřijme. Když například Rom při hokejovém či fotbalovém zápase vykřikne „kdo neskáče, není Čech“, všichni kolem se zarazí, protože necítí, že právě on by mohl být Čechem...

Velkou roli v utváření identity a podpory multikulturální společnosti mají média, především televize. Mnoho lidí vnímá mediální hvězdy jako své vzory, a proto by mělo veliký vliv, kdyby celebrity všeobecně podporovaly multikulturální společnost a obracely se zády ke xenofobii a rasismu. Bohužel stále převládá strach, že kdyby hvězdy showbyznysu a politici veřejně podporovali menšinové skupiny, Romy především, veřejné mínění by nezůstalo na jejich straně. Taková podpora pro ně může být velice riskantní, především kvůli možné ztrátě voličů a fanoušků z majoritní společnosti. Je však nutné politicky pracovat na změně, podporovat objektivitu v médiích, prezentovat Romy a další menšinové skupiny jako součást společnosti a otvírat s mediálně známými lidmi a politickou špičkou diskuse o těchto otázkách. Důležitým krokem k vytváření multikulturální společnosti je také zapojení menšin do veřejného života. Je velmi důležité, aby celá společnost vnímala své minoritní skupiny jako nedílnou součást, proto by se měli

⁴ Cit. dle Barša, P.: Politická teorie multikulturalismu. CDK, Brno 1999, s. 255.

⁵ Barša, P.: Politická teorie multikulturalismu, s. 260.

Vize Evropské unie jako multikulturní společnosti

jejich představitelé objevovat nejen v médiích, ale také usadat v politických křeslech jak na lokální, tak i národní úrovni. Tato pozitivní změna by jistě ovlivnila tendence některých politiků používat politicky nekorektní, někdy až diskriminační rétoriku vůči některé z minoritních skupin, což zase bohužel dále působí na veřejné mínění a ztěžuje tak společné soužití minority s majoritou.

Klíčovými aspekty vedoucími k multikulturní společnosti jsou již zmíněné vzdělávání a výchova. Utváření názorů na okolní svět začíná už v nejtěleším věku. Fakt, že dějepis na školách je založen na národní historii a nezmiňuje se o historii jiných skupin, nabourává společenskou pluralitu. Uměle se tak upevňuje dominantní pocit většinové společnosti a menšina, která se nedokáže identifikovat s postavami z učebnic a školních nástěnek, se cítí být utlačována. Školní učebnice způsobují u tmavého romského dítěte kulturní šok. Dítě, které je zvyklé na sobě podobné jedince z rodinného prostředí a i přes zaběhnutou segregaci ve školství se dostane do majoritní školy, se tu s nikým sobě podobným nesetká ani na obrázku. Mezilidské vztahy se utvářejí již na dětském pískovišti, tady záleží na maminkách a tatíncích, jestli dovolí svým dětem hrát i s těmi, které vypadají trochu jinak.

Pro multikulturalismus je důležitá komunikace. Jen otevřený dialog a poznání odlišností, a nebo dokonce nalezení shodných rysů může vést k vzájemnému porozumění a udržení dobrých vztahů. V některých zemích Evropy se již podařilo určité prvky multikulturalismu úspěšně převést do praxe. Ideální by bylo, kdyby z každé země byl využit jeden a více příkladů dobré praxe, které by sloužily jako inspirace při implementaci nástrojů multikulturalismu v Evropě. Nicméně, jak tomu bývá v záležitostech týkajících se celé společnosti, řešení musí přijít postupně, není možné se uchýlit k žádným extrémům. Asimilace již byla vyzkoušena, té se etnické i národní skupiny brání, problémem může být i nedostatečná integrace – to se může projevit například v nedostatečném zaměření se na výuku jazyka, který je nutný pro získání některých typů zaměstnání. Problémy nedostatečné integrace se mohou projevit v segregaci, v uzavírání se do své vlastní etnické skupiny, která se může ocitnout na okraji společnosti, v ghettu. Tím sílí napětí a zvyšují se konflikty a především se prohlubuje diferenciaci na „oni“ a „my“. Pro udržení společenské stability nezbyvá nic jiného než najít zlatou střední cestu, která bude respektovat práva etnických a národnostních menšin na vlastní kulturu, dále bude pracovat na rozvoji občanského porozumění a podporovat rovné příležitosti pro všechny.

REGIONÁLNÍ POLITIKA EU A PRIORITY STRANY ZELENÝCH

Ondřej Mirovský

Následující příspěvek je stručným zhodnocením vývoje strukturální politiky Evropské unie, zabývá se jejím aktuálním stavem a skicuje potenciální příležitosti pro budoucí rozvoj evropských regionů. Z pohledu české Strany zelených se také pokouší zhodnotit dosavadní zkušenosti při využívání fondů Evropské unie pro prioritní programové politiky Strany zelených (životní prostředí, doprava ad.) a závěrem shrnuje základní doporučení zelených pro efektivitu a udržitelné využívání fondů.

Téma evropských fondů je zároveň od ostatních témat odlišné díky své „horizontalitě“, tedy přesahem do mnoha dalších politik. Evropské fondy je třeba chápat jako aditivní finanční nástroje, které státním rozpočtům rozšiřují možnosti rozvoje zaostávajících regionů, popřípadě podporují rozvoj v prioritních oblastech rozvoje Evropské unie jako celku. Díky zmiňované „horizontalitě“ je téma také velmi komplexní a na několika stránkách nelze pokrýt celé spektrum jeho aspektů.

Regionální politika EU – vývoj a základní fakta

Regionální politika Evropské unie je jednou z několika politik, které se mohou při ohlédnutí do vlastní minulosti pochlubit úspěchem s poměrně jasnými a prokazatelnými výsledky. Zároveň tato politika do velké míry viditelně opodstatňuje existenci Evropské unie jako takové, kdy cíleně podporuje rozvoj nejchudších regionů bez ohledu na státní hranice. Jákýkoliv občan Evropské unie má pak přímou možnost participace na jednom ze zásadních přínosů poválečné evropské integrace v podobě současné Evropské unie.

Regionální politika EU dnes sice patří k základním unijním politikám, ale oproti ostatním (ekonomicky orientovaným) vznikla až v sedmdesátých letech 20. století. V roce 1975 byl založen Evropský fond regionálního rozvoje určený k přerozdělování části rozpočtových příspěvků členských států na rozvoj nejchudších regionů. Skutečnou regionální politiku, neboli politiku **soudržnosti**, odstartoval až Jednotný evropský akt v roce 1986. V roce 1988 došlo k rozhodnutí o celkové přestavbě fungování finančních nástrojů politiky soudržnosti, která byla dokončena Maastrichtskou smlouvou v roce 1993. V této úmluvě je politika soudržnosti definována jako jeden z hlavních cílů Unie, například vedle společného trhu a hospodářské a měnové unie. Zároveň vedle již fungujících strukturálních fondů jakožto hlavních nástrojů politiky soudržnosti vzniká i tzv. kohezní fond určený na podporu projektů v oblasti ochrany životního prostředí a dopravy v nejchudších regionech Unie. Dalším průlomem byl rok 1992, kdy Evropská rada v Edinburgu rozhodla o vyčlenění 1/3 unijního rozpočtu na tuto politiku. Od té doby se alokace na politiku soudržnosti drží kolem asi jedné třetiny unijního rozpočtu a po společné zemědělské politice odčerpává druhou největší část rozpočtu Unie.

Regionální politika EU a priority strany zelených

Funkci regionální politiky můžeme spatřovat i v tom, že se jedná o strukturální nástroj doplňující ostatní politiky EU, které při řešení některých celospolečenských problémů, tedy ne pouze těch ekonomických, případně selhávají či spíše nefungují vůbec. Například volný pohyb zboží a služeb by mohl v extrémním případě vést k nárůstům ekonomických rozdílů mezi místem výroby a spotřeby. Regionální politika tak pomocí svých finančních nástrojů pomáhá tyto případné rozdíly stírat.

Politika soudržnosti tak již tři desetítky let funguje jako skutečná společná politika EU, principálně založená na faktu, že ač je Evropská unie jednou z nejbohatších částí světa, existují zde mezi evropskými regiony propastné ekonomické rozdíly. Pro vývoj EU jako celku jsou zaostávající regiony jakýmsi brzdícím elementem rozvoje, a proto se pomocí nástrojů politiky soudržnosti stávají cílem podpory. Tato politika je prostředkem finanční **solidarity** a zároveň představuje velmi vlivný faktor pro ekonomický a celospolečenský rozvoj.

Regionální politika EU dnes

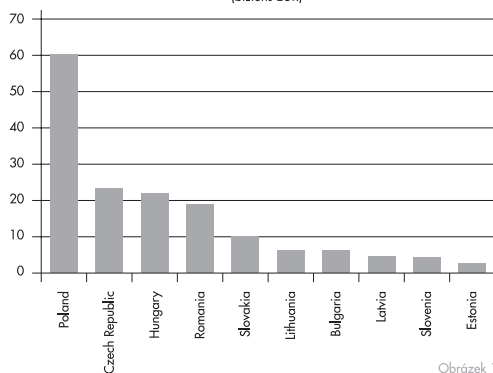
Regionální politika EU dneška je principiálně založena na fungování svých finančních nástrojů – **strukturálních fondů a fondu kohezního**. Rokem 2007 EU vstoupila do dalšího rozpočtového období s nově nastaveným systémem a bylo na ni vyčleněno 35,7 % unijního rozpočtu. V souladu s tlakem na prosazování Lisabonské strategie je hlavním mottem tohoto období podpora růstu a zaměstnanosti v regionech a městech EU. Největší objem financí (81,5 %) z celkové částky 308 miliard eur alokované z rozpočtu Unie na regionální politiky tak poputuje na podporu ekonomického růstu regionů a podporu zaměstnanosti v rámci cíle „Konvergence“. Další 16 % je určeno na cíl „Regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti“, v němž jsou prioritními oblastmi inovace, udržitelný rozvoj a vzdělávání. Třetím cílem je „Evropská územní spolupráce“, jež v současném období zahrnuje podporu přeshraniční a meziregionální spolupráce; na ni připadají zbývající 2,5 % rozpočtu.

Tyto tři cíle budou prakticky naplňovány především pomocí strukturálních fondů a fondu kohezního, podobně jako v období předcházejícím v letech 2000 – 2006. **Strukturální fondy** (Evropský fond regionálního rozvoje, ERDF, a Evropský sociální fond, ESF) jsou určeny pro chudší nebo jinak **znevýhodněné regiony** (např. venkovské a problémové městské oblasti, upadající průmyslové oblasti, oblasti s geografickým nebo přírodním znevýhodněním). Z prostředků **kohezního fondu** se má financovat podpora rozvoje **chudších** států, nikoli regionů. Podobně jako u ERDF se z tohoto fondu podporují investiční (infrastrukturní) projekty, avšak jen se zaměřením na **dopravní infrastrukturu** většího rozsahu (dálnice a silnice I. třídy, železnice, vodní doprava, řízení silniční, železniční, říční, námořní a letecké dopravy) a **ochranu životního prostředí**. Z hlediska pokrytí členských zemí EU bude možné kohezní fond využívat ve všech nových dvanácti členských státech EU spolu s Portugalskem s Řeckem, Španělsko bude moci využít fond jen omezeně.

Obrázek 1 ukazuje přibližnou alokaci finančních prostředků schválených v rámci regionální politiky pro státy střední a východní Evropy – tedy nových členských států EU mimo Kypru a Malty. Výše částek především odpovídá počtu obyvatel, zároveň reflektuje aktuální hodnoty ekonomických ukazatelů výkonu ekonomiky (HDP). Z hlediska kontextového vnímání regionální politiky očima Strany zelených je třeba na tomto místě upozornit, že hodnotící ukazatel hrubého domácího produktu není ideálním nástrojem pro hodnocení států. Růst HDP nikde zároveň nezaručuje, že je společnost moderní, zdravá

EU fund allocations for CEE countries in 2007 – 2013 (billions EUR)

Obrázek 1

a environmentálně citlivá. HDP totiž nezohledňuje negativní externality (náklady na čištění, řešení ekologických rizik, odpadů ad.; žádoucí koncept tzv. zeleného HDP, již zahrnující hodnocení dopadů negativních externalit, ovšem při měření růstu svých regionů už kupodivu využívá i Čína). Proto by měly způsoby hodnocení zemí využívat „šírokospektrální“ ukazatele zahrnující i měřitelné environmentální a sociální parametry, které jsou schopny vyhodnotit skutečné rozdíly mezi regiony a životními úrovněmi občanů v různých regionech EU.

Nové nástroje regionální politiky EU

Po určitých rozporuplných zkušenostech se zapojováním některých členských států a jejich regionů do programů regionální politiky došlo k rozhodnutí o zavedení tří nových nástrojů regionální politiky na období 2007 – 2013, které pomohou členským státům a regionům prosadit řádné a účinné řízení čerpání z fondů. Užší spolupráce mezi Evropskou komisí, Evropskou investiční bankou (EIB) a jinými finančními institucemi posílí vytváření kapacit na úrovni vnitrostátních a regionálních institucí. Těmito nástroji jsou – JASPERS, JEREMIE a JESSICA:

- **JASPERS** (Společná pomoc při podpoře projektů v evropských regionech) se snaží rozvíjet spolupráci mezi Evropskou komisí, EIB a Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj za účelem shromáždění odborných zkušeností a pomoci členským státům a regionům při přípravě významných projektů;
- **JEREMIE** (Společné evropské zdroje pro mikropodniky až střední podniky) je společná iniciativa Evropské komise, EIB a Evropského investičního fondu v zájmu zlepšení přístupu k financování rozvoje mikropodniků, malých a středních podniků v regionech EU;

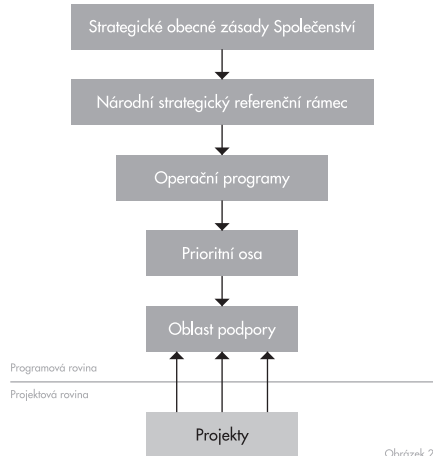
Regionální politika EU a priority strany zelených

- **JESSICA** (Společná evropská podpora udržitelných investic do městských oblastí) je iniciativa Evropské komise ve spolupráci s EIB a Rozvojovou bankou Rady Evropy na podporu udržitelných investic do městských oblastí.

Jak systém funguje v České republice?

Systém čerpání z fondů EU je dlouhodobě propracovaným systémem, který si klade za cíl maximální možnou efektivitu vynakládaných prostředků, vycházející vstřícně potřebám regionů či chudých států. Zároveň je stěžejním zájmem dosáhnout co největší transparentnosti včetně kvalitních a účelných kontrolních mechanismů. O tom, jak se tyto ambice daří reálně naplňovat, bude řeč ještě později. Schéma na obrázku 2 naznačuje způsob realizace národních priorit až k projektové úrovni s ohledem na možnost čerpání fondů. Vlastní realizace spočívá již od druhé úrovně (Národní strategický referenční rámec) v rukou národních vlád. Na úrovni operačních programů se definují

tematické oblasti s ohledem na jejich aktuálnost a možnosti řešení pomocí prostředků ze strukturálních fondů. Česká republika má například osm tematických operačních programů – OP Doprava, OP Životní prostředí, OP Podnikání a inovace, OP Výzkum a vývoj pro inovace, OP Lidské zdroje a zaměstnanost, OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Integrovaný operační program a OP Technická pomoc. Dále bylo definováno sedm regionálních operačních programů pro regiony ČR a dva operační programy pro Prahu.

Obrázek 2

Na pomezí programové a projektové roviny je situováno vlastní přerozdělování financí, kdy je na základě soutěže mezi předkládanými projekty pomocí standardizované procedury rozhodováno o podpoře či nepodpoře daného projektu. Žadatel zároveň musí ve svých projektech doložit i vliv případného projektu na některé vybrané priority EU – především vliv na udržitelný rozvoj a rovné příležitosti. Drtivá většina programů zároveň vyžaduje spolufinancování projektů z vlastních zdrojů (obecní rozpočty, privátní sektor, další granty a podpory atd.).

Fondy EU – oprávněná skepse s ohledem na zelené priority

Shrnuli jsme základní fakta o regionální politice EU, jejích nástrojích a jejím postupném vývoji od počátků v 70. letech až ke změnám platným pro současné období. Regionální politika EU dlouhodobě využívá třetinu celkového rozpočtu a svým významem tak patří k zásadním politikám EU. I z tohoto důvodu je třeba se kriticky podívat na její fungování, stejně tak jako poodhalit její prolínání s prioritami Strany zelených.

Smíšené výsledky fondů EU ve „starých zemích“ EU

Z pohledu Unie jako celku proces růstu a „sblížení“ životní úrovně v regionech EU skutečně funguje. Mnohé regiony se především v Řecku, Španělsku a Portugalsku velmi rychle chopily možností využívání strukturálních fondů a fondu kohezního a došlo k rapidnímu růstu těchto regionů, zvýšila se zaměstnanost, zvyšuje se emancipace a pracovní mobilita občanů, došlo ke zkvalitnění dopravní infrastruktury, zvýšily se i investice do ochrany životního prostředí. Přesto je celkový účet z hlediska některých zásadních parametrů neuspokojivý. Navíc při detailnějším hodnocení fondů na projektové úrovni se celý systém potýká s bariérou administrativních problémů, jež se ovšem více dotýkají nových členských zemí EU.

Například v Řecku či jižní Itálii docházelo po mnoho let vysloveně k plýtvání fondy EU, kdy se peníze investovaly do nesystémových a nequalitních projektů s nízkým efektem, které byly navíc doprovázeny nevídanou mírou korupce (srov. rámeček „Fondy EU a korupce“). Oproti tomu se například Irsko dlouhodobě učilo, jak využívat fondy EU co možná nejefektivněji a zaměřilo se na dobře koordinovaný způsob cílené a přímé podpory v potřebných oblastech. Irsko zároveň, oproti jiným méně rozvinutým regionům EU upřednostňujícím v první řadě dopravní infrastrukturu, masivně investovalo prostředky z evropských fondů spolu s národními zdroji do výzkumu, školicích programů a inovací.

Fondy EU a korupce

Mnohé studie poukazují na prokazatelně vyšší míru korupce ve stavebnictví než v jakémkoliv jiném odvětví. Zároveň je stavebnictví jedním z největších příjemců financí z fondů EU a existuje zde tedy zásadní riziko zneužití. Korupce a zneužití fondů EU se již několikrát v různých zemích EU prokázala, velké obavy však nyní vzbuzují nové členské státy EU, kde je korupce stále silně prorostlá všemi úrovněmi státní správy. I proto je zásadní výzvou nového období čerpání fondů EU tlak na maximální transparentnost a možnost veřejné kontroly.

Environmentální účet fondů EU vzbuzuje ve velké míře rozpaky. V mnoha chudších regionech EU došlo k masivním investicím do tzv. environmentální infrastruktury v podobě čistíček odpadních vod, kanalizací a spaloven odpadu. Bohužel velmi málo investic bylo směřováno do systémů přinášejících řešení problémů u jejich zdroje (prevence znečištění jako takového, důraz na separaci odpadů před výstavbou spaloven apod.). V oblasti ochrany přírody a krajiny je v současné době na obzoru několik potenciálních hrozeb především pro stále poměrně nedotčenou krajinu nových zemí EU, kdy se díky zaslepenosti a touze po nekonečném dopravním propojování Evropy plánují rozsáhlé investice do dopravních tepen přes velmi cenná chráněná území v Polsku, Bulharsku, Maďarsku i v České republice.

Regionální politika EU a priority strany zelených

Zřejmě největším (a zatím nepříliš zdůrazňovaným) parciálním negativem fungování evropské regionální politiky je v některých zemích **příspěvek fondů EU k prohlubování klimatických změn**. Tzv. kohezní země – tedy Řecko, Španělsko, Portugalsko a Irsko, které doposud obdržely největší objem prostředků z fondů EU – zaznamenaly zároveň největší nárůst emisí skleníkových plynů v celé EU (viz obrázek 3). Celý objem nárůstu sice nelze přisoudit pouze podpoře z fondů EU, přesto je vážným pochybením, že místo zavádění nástrojů k řešení klimatických změn dochází částečně i skrze fondy EU k nárůstu emisí a tedy i problémů s klimatickými změnami.

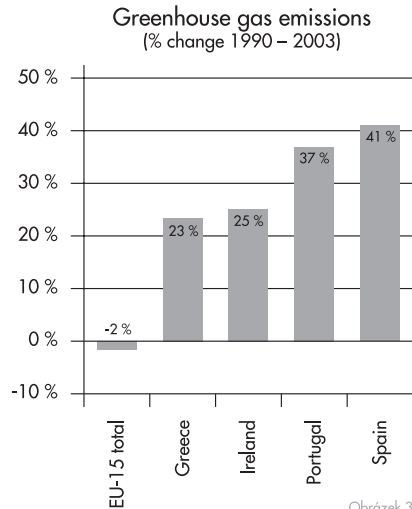
Dalším z řady citlivých témat je **vztah evropských fondů a dopravy**. V období 2000 – 2006 bylo 50 % všech prostředků určených pro projekty v oblasti

dopravy investováno do dálnic a silnic, zatímco železnice obdržela pouze 29 % investic. Evropské fondy tak v mnoha zemích podporují preferenci automobilové dopravy, která přináší zásadní negativní vliv na životní prostředí v podobě růstu znečištění ovzduší, plošného rozrůstání urbánních oblastí, fragmentaci krajiny apod. Fondy EU jsou zároveň mnohem potřebnější například v některých metropolích či velkých městech v nových i starých zemích EU, kde kvůli stagnaci podpory veřejné dopravy dochází k nárůstům v používání individuální automobilové dopravy s dalšími negativními dopady – kongesce a znečištění městského ovzduší.

Evropské fondy v zemích střední a východní Evropy – „nových států“ EU

Možnost čerpat peníze z fondů EU mají nové země v EU zatím jen poměrně krátkou dobu – a nejnověji přistoupení Rumunsko a Bulharsko tím spíše –, a proto je poměrně obtížné hodnotit výsledky fungování fondů v tomto rapidně se vyvíjejícím prostoru již nyní. Zároveň se v těchto zemích otvírá prostor pro nastavení takového systému čerpání prostředků z fondů, který by se vyhnul některým negativním zkušenostem z patnáctky „starých“ zemí EU především v oblasti ochrany životního prostředí a dopravní infrastruktury. Bohužel již dnes je zřejmé, že tato šance nebude zřejmě ve velké většině zemí střední a východní Evropy využita.

Nejpalčivější aktuální problémy s čerpáním fondů EU v nových členských státech, jejichž shrnutí následuje, se s ohledem na prozatím krátkou zkušenost týkají spíše administrativně-organizační roviny na programové i projektové úrovni. Společným symptomem pro celý region jsou nedostatečné a málo progresivně rozpra-

Obrázek 3

cované **národní strategie rozvoje**, které mnohdy zásadně opomíjejí integraci progresivních politik EU – ochrany životního prostředí, podpory vzdělávání a inovací (měkké projekty) – a spíše se zaměřují na infrastrukturní projekty v podobě dálnic (tvrdé projekty). Nové členské země se zároveň potýkají s problémy **vlastního čerpání** z fondů. Na jedné straně tu stojí možnost využití fondů, na straně druhé však neexistuje dostatečná motivace a podpora žadatelů v nejpotřebnějších regionech; tak se mnohdy stává, že žadatel na dotaci prostě nedosáhne nebo nemá možnosti či kapacity, jak se ve složitém systému orientovat. Tento problém je nejakutnější především u malých obcí a žadatelů, jako jsou občanská sdružení. Dalším problémem je i nedostatek aditivních financí na **kofinancování** projektů, neboť fondy EU neproplácejí 100 % nákladů, ale nejčastěji nejvýš 85 % či méně dle typu projektu a žadatele. V neposlední řadě je smutným faktem, že systém využívání fondů EU čelí v mnoha zemích silnému **politickému tlaku**, kdy definice priorit a vypracování projektů vyplývá ze zájmů úzké skupiny a nikoli z aktuálních a objektivních potřeb. Problémy administrativní úrovně tak vedle problémů se směřováním fondů vedou mnohdy k vážným pochybnostem o účelném a efektivním využívání těchto nástrojů v zemích střední a východní Evropy.

Efektivní a environmentálně udržitelné využívání fondů EU

Uvedené úspěchy i palčivé problémy regionální politiky EU a jejich nástrojů v podobě strukturálních fondů a kohezního fondu ozřejmují, že i přes progresivní kroky, jež tato politika při přípravě nového období 2007 – 2013 učinila (snaha o zjednodušení systému, nové nástroje regionální politiky JASPERS, JEREMIE a JESSICA) je budoucnost zohlednění priorit udržitelného rozvoje a akcentu na ochranu životního prostředí v regionální politice ne zcela růžová. Strana zelených proto ve spolupráci s mezinárodními organizacemi dlouhodobě rozpracovává a navrhuje způsoby, jak **maximalizovat efektivitu a účelnost směřování prostředků z fondů EU**. Zároveň **chceme dlouhodobě usilovat o naplňování priorit v ochraně životního prostředí, ochraně zemského klimatu** a dalších prioritních oblastí pomocí nástrojů strukturálních fondů a fondu kohezního. Jaká doporučení tedy z předchozího exkurzu do problematiky fondů EU plynou?

- **Strategická vize na všech úrovních:** dobré příklady ze zemí evropské patnáctky ukazují, že místní regionální a národní autority musí vyvinout a dodržovat jasné a koncepční strategie pro přerozdělování prostředků z fondů, místo aby peníze přidělovaly „ad hoc“ projektům s krátkodobými dopady.
- **Fondy EU i pro malé žadatele:** národní administrativa se musí stát širěji nápomocnou malým žadatelům k participaci v kvalitních projektech (a tuto pomoc poskytovat bezplatně). Zároveň je třeba garantovat žadatelům možnost kofinancování z dalších rozpočtů.
- **Zapojení občanské společnosti:** místní samosprávy, občanská sdružení, sdružení živnostníků a akademický sektor zasluhují širší vliv na programování a nastavení fondů EU, zároveň je třeba jejich

Regionální politika EU a priority strany zelených

širší zapojení do monitoringu fondů EU pro prevenci vlivů různých lobby a prevenci korupčního jednání.

- **Posuzování vlivů na životní prostředí:** negativním dopadům evropské regionální politiky by mělo být zabráněno pomocí posuzování vlivů záměrů na životní prostředí (SEA) a posuzování vlivů koncepcí na životní prostředí (EIA). Tyto obligatorní procesy, které zahrnují i participaci veřejnosti, umožňují v širokém spektru možných opatření minimalizovat případné škody na životním prostředí.
- **Nastavení motivačních priorit s ohledem na ochranu životního prostředí, modernizace a inovace:** vzrůstající potřeby moderních nástrojů na ochranu klimatu a životního prostředí se musí projevit i v podpoře motivace případných uživatelů k realizaci projektů, které budou do budoucna přispívat k ochraně složek životního prostředí a snížení emisí skleníkových plynů.
- V projektech na **rozvoj dopravy** musí být důraz kladen na rozvoj a podporu železniční dopravy, ve městech musí místní samosprávy usilovat o využití fondů ve prospěch infrastruktury pro udržitelné způsoby dopravy pěší a cyklistiku. V regionech musí být nejenom zajištěna kvalitní základní síť komunikací, zároveň mohou fondy EU podpořit upadající veřejnou dopravní obslužnost v regionech.
- V oblasti řešení **odpadové problematiky** musí prostředky z fondů jít též na prevenci vzniku a recyklaci a ne na spalování ve spalovnách.
- Evropské fondy by měly široce směřovat k podpoře **udržitelné energetiky** bez emisí skleníkových plynů a motivovat k energetickým úsporám.
- **Výběrová kritéria – dopady na životní prostředí a společnost:** výběrová kritéria pro rozdělování prostředků z fondů EU by měla zohledňovat a zvýhodňovat přidanou hodnotu projektů s pozitivním vlivem na životní prostředí a společnost včetně zajištění rovných příležitostí pro každého.

NOVÁ PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE

Vojtěch Kotecký

Evropská unie – a pro Českou republiku to platí dvojnásob – potřebuje nový přístup k energetické politice. Přístup, který bude založen na vysoké efektivnosti a nových technologiích. Přístup, který vsadí na ráznou modernizaci. Přístup, který spíše než krizi před sebou vidí – příležitost.

Nová průmyslová revoluce, zelená průmyslová revoluce, ekologická modernizace: projekt už dostal mnoho přídomků. Během několika desetiletí by měl proměnit energetický metabolismus a průmysl Evropy.

Ekonomické břemeno

Thomas Friedman, prominentní komentátor New York Times, tvrdí, že „zelený“ dnes znamená „geostrategický, geoeconomický, kapitalistický a vlastenecký“⁶. Zvýšit energetickou efektivnost, dát impuls čistým technologiím, nastartovat radikální inovace: to nejen sníží uhlíkové exhalace, ale zároveň ulehčí ekonomice, posílí konkurenceschopnost, rozehýbe nová průmyslová odvětví a osvobodí nás od závislosti na nestabilních zemích.

Evropa za sebou jako kouli na noze táhne břemeno vysoké energetické náročnosti. Ekonomika Unie každoročně pohltí miliardy tun uhlí, tisíce terawathodin elektřiny, miliardy barelů ropy, tisíce tun uranu a stamiliardy kubíků zemního plynu. Zvláště špatně jsou na tom nové členské země. Česká republika na každou vyrobenou korunu hrubého domácího produktu spotřebuje ještě 1,8krát více energie než patnáct států staré EU⁷.

Jenomže vysoká spotřeba zvyšuje náklady průmyslu, a tak poškozují konkurenceschopnost evropských podniků na globálních trzích. S rostoucí cenou energií se závaží stává těžším a těžším.

EU velkou část surovin importuje a vysoká spotřeba ropy, zemního plynu či uranu ještě prohlubuje závislost na dovozu. Každá další tuna zvyšuje záporný sloupeček ve statistikách obchodní bilance.

Česká republika v roce 2005 poprvé ve své historii dosáhla kladného salda zahraničního obchodu: vyvezla více než dovezla. Ale spotřeba paliv (a jiných surovin) působí přesně opačným směrem. Pouze

⁶ New York Times, 15. dubna 2007.

⁷ Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2005, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2006.

deficit bilance zahraničního obchodu s ropou a ropnými výrobky ve stejném roce činil 93 miliard korun. V letech 2004 – 2005 stoupl finanční objem importu minerálních paliv a tzv. nepoživatelných surovin (tj. hlavně nerostných) o 25 % a záporné saldo v této kategorii se zvýšilo o 38 miliard. O několik řádů vyšší než česká čísla jsou ohromující sumy evropské.

Vinou dovozu z rizikových zemí evropské hospodářství navíc nezdravě závisí na rozmarech tamních elit. A import surovin nás prakticky nutí ke spolupráci s autoritářskými režimy, jejichž praktiky se zcela rozcházejí s naší představou o základních hodnotách. Nelíbí se vám manýry ruské armády? Platíme jí my, z našich účtů za naftu. Nedávná studie Hnutí DUHA a Zeleného kruhu propočítla, že peníze za každý devátý litr benzínu, který Češi načerpají u pumpy, posíláme ázerbájdžánskému státu dynastie Alijevů, prolezlému korupcí⁸.

Evropské státy pomáhají lidem, kteří v zemích na východ nebo jih od nás prosazují svobodu a demokracii. Chceme tak rozšířit prostor klidu a stability v našem okolí. A táž Evropa financuje právě ony nepředvídatelné diktátory, kteří stejné země utlačují.

Uhlíková náročnost

Za druhé je tu hrozba globálních změn podnebí. Evropa patří k částem světa, které nesou největší díl odpovědnosti za rostoucí koncentraci oxidu uhličitého. V průměru vypouští kolem 9 tun exhalací na obyvatele a rok (Česká republika se 12 tunami řadí k evropským rekordmanům). Pro srovnání: na jednoho Inda připadá asi tuna a na Číňana zhruba 2 tuny.

Příčinou znečištění jsou hlavně uhelné elektrárny, které vypouštějí 39 % evropských exhalací oxidu uhličitého⁹, dále značné plýtvání energií v obstarožním průmyslu a špatně izolované budovy. Největší fosilní zdroj ČEZ – elektrárny Pruněvov – produkuje pouze o několik procent oxidu uhličitého méně než všechna česká osobní auta dohromady.

Energetika za sebou nezanechává jen megatuny skleníkových plynů. Ve své současné podobě má tu smutnou vlastnost, že na výběr jsou jen špatné možnosti. Povrchové uhelné doly převracují krajinu vzhůru nohama. Pokud dovolíme další rozšiřování těžby, v Podkrušnohoří se budou muset ze svých domovů vystěhovat další dva tisíce lidí. Nevyřešené problémy mají atomové reaktory. Především velké ekologické škody, jež

⁸ Třebický, V., Rut, O., Skalský, M., Drhová, Z., et Kotecký, V.: Česká stopa: Ekologické a sociální dopady domácí spotřeby za našimi hranicemi, Hnutí DUHA – Zelený kruh, Brno – Praha 2005.

⁹ Kotecký, V., Polanecký, K.: Fosilní faktor: Analýza hlavních zdrojů znečištění oxidem uhličitým a emisní intenzita českých uhelných elektráren, Hnutí DUHA, Brno 2005.

vznikají při dobývání uranu, a tuny radioaktivních odpadů, které zanecháváme potomkům se vzkazem: Musí zůstat perfektně izolovány po 100 000 let, nejsme si jisti, zda to půjde, pokud nastanou problémy, nějak si poradíte. Rovněž vysoká spotřeba benzínu a nafty v dopravě způsobuje, že koncentrace výfukových plynů ve velkých evropských městech pravidelně překračuje hygienické normy, a poškozují tak naše zdraví.

Efektivnost jako leitmotiv

Co s tím? Především musíme změnit základní otázku. Uhelné? Jaderné? Obnovitelné? Ropa? Plyn? Biopaliva? Nic z toho.

Potíže, kterým Evropa čelí, se totiž nedají vyřešit pár novými reaktory, několika dalšími uhelnými zdroji, nějakým novým plynovodem. Potřebujeme více než další projekty. Musíme změnit koncepci.

Doposud základním východiskem bylo: odhadnout vývoj spotřeby a zajistit její pokrytí. Ptali jsme se: odkud brát? Ale my se především musíme tázat: kolik potřebujeme?

A hledat příležitosti, jak spotřebu snížit. Leitmotivem průmyslové debaty se musí stát větší energetická efektivnost.

Velká část uhlí, ropy, zemního plynu a uranu, které ekonomika každoročně pohltní, je spotřebována naprosto zbytečně. Neefektivní průmyslové technologie, teplo unikající ze špatně izolovaných budov, plýtvání v málo účinných elektrospotřebičích nebo autech, to vše zbytečně zvyšuje břímě, jež leží na evropské ekonomice.

Potřebujeme razantně rozvíjet vysoce efektivní průmyslové technologie. Musíme průmysl motivovat k inovacím. Snížení spotřeby energie o 20 % – kterého lze reálně dosáhnout do konce příštího desetiletí – by evropským ekonomikám ušetřilo náklady ve výši 60 miliard eur ročně¹⁰.

Nesmíme přitom rezignovat jen proto, že nevidíme šanci udělat průlom hned, za pět či deset let. Ovšemže. Každá technologická novinka má na počátku jen malý podíl na trhu. Pokud ji budeme a priori odsouvat coby bezvýznamnost, na okraji také zůstane. Ale s rostoucí účinností a klesajícími náklady se poměry budou měnit. Proto potřebujeme impuls, který takové trendy nastartuje. Ještě více než pro snižování energetické náročnosti to platí pro obnovitelné zdroje. Solární elektřina je pohádkově drahá? Jistě. Dnes. A nic se na tom nezmění, dokud budeme – s poukazem na současný stav – její rozjezd odmítat.

¹⁰ Rocholl, M., Giljum, S., et Schlegelmilch, K.: Factor X and the EU: How to make Europe the most resource and energy efficient economy in the world, Aachen Foundation, Aachen 2006.

Což není akademická poznámka. Studie pro Evropskou komisi ukázala, že masová výroba sama o sobě – bez dalších inovací – by snížila cenu fotovoltaických panelů o 60 až 80 %¹¹. Náklady na výrobu jedné kilowatthodiny z větru se za posledních dvacet let propadly o více než 80 %¹².

Negawatty lépe manévrují

Právě ve zvyšování energetické efektivity máme více prostoru k manévrování, než pokud zůstaneme odkázáni na volbu mezi uhlím a uranem, případně plynem. Potenciál takzvaných negawattů – příležitostí k úsporám – je daleko větší než možnosti jednotlivých zdrojů.

Vezměme třeba plytvání teplem v budovách. Jen v tomto jediném odvětví dokážou čistě ekonomicky zisková opatření – podle konzervativních kalkulací – během patnácti let snížit spotřebu energie v EU o množství, které odpovídá třem čtvrtinám dovozu zemního plynu z Ruska¹³.

Ve srovnání s takovými příležitostmi jsou možnosti nových zdrojů poměrně malé. Vezměme jaderné elektrárny. Z novinových článků by jeden získal dojem, že budoucnost evropské energetiky se rovná debata o atomových reaktorech. Ale ve skutečnosti se v celé EU vede diskuse jen o několika nových projektech. Navíc často nemají zvyšovat podíl jaderného štěpení na dodávkách elektřiny, nýbrž jen nahrazovat dožijící zdroje. Přitom nukleární bloky zajišťují pouhých 15 % evropské (či 14 % české) spotřeby energie. Dokonce i kdyby došlo k opravdu divokému rozvoji, pořád ještě zůstane pouhým doplňkem. Hlavním tématem domácí energetické debaty v České republice je spor, zda vystěhovat severočeský Horní Jiřetín a Černice, aby rypadla mohla vytěžit uhlí pod nimi. ČEZ už anoncoval, co v takovém případě udělá: zvýší plánovanou kapacitu uhelných elektráren o 1320 MW, tedy přidá asi čtvrtinu navíc¹⁴. Není to úplně málo, ale o nějaký zvrat v energetice rozhodně nejde.

Evropský diskurs

Ale tohle není pro evropskou debatu nic dramaticky nového. Ilustrativní je takzvaný energetický balíček, který v březnu 2007 schválil summit EU. Energetická politika unie netkví ve vyškrabování ještě dalších

¹¹ Solar energy: from perennial promise to competitive alternative, KPMG pro Greenpeace, Hoofddorp 1999.

¹² Austin, D., et Hanson, C.: Introducing green power for corporate markets: business case, challenges, and steps forward, World Resources Institute, Washington D.C. 2002.

¹³ Kalkulace Hnutí DUHA podle: Doing more with less: Green paper on energy efficiency, European Commission DG Energy and Transport, Brussels 2005.

¹⁴ ČEZ News, září 2005: 27 – 30.

a dalších trošek z fosilních nebo atomových zdrojů. Výslovnou vlajkovou lodí jsou inovace: razantní zvyšování energetické efektivity a rozvoj čistých, obnovitelných zdrojů.

Nechme teď stranou, zda opatření jsou dostatečná, účinná nebo využívají všech příležitostí. Evropské ekologické organizace navrhly další body, které v dokumentu chybí. Nicméně směr diskursu nelze přehlédnout.

Podobný je také pohyb ve velkém byznysu. Pamatujete? Před deseti lety aliance velkých průmyslových společností vedla kampaň proti Kjótskému protokolu. Oproti roku 1997 se postoje proměnily jako den a noc. Letos v lednu se deset velkých amerických korporací – včetně DuPont, General Electric nebo Alcoa – spojilo se čtyřmi vlivnými ekologickými organizacemi. Dohromady vydaly sadu doporučení k legislativním změnám, které zajistí ambiciózní snížení uhlíkových exhalací.¹⁵ Mamutí ropné firmy jako Shell nebo BP strategicky investují do obnovitelných zdrojů energie.

Proč to velké společnosti dělají? Za prvé pochopily, že ve zvyšování energetické efektivity a zelených technologií je především velká ekonomická příležitost. Za druhé začínají velmi vážně kalkulovat s dopady, které by globální změny podněbí měly na světovou ekonomiku – a tedy i na jejich profit. Za třetí potřebují plánovat investice. Chtějí, aby politici přišli s dlouhodobým, koncepčním a závazným plánem snižování exhalací, raději než aby každých pár let udělali další pozmolený, krátkodobý krok.

České důsledky

Jenomže co bylo řečeno pro evropskou debatu, neplatí od okamžiku, kdy vystoupíme z vlaku na pražském Hlavním nádraží.

Kontrast české politiky až zaráží. Nejenže se Mirek Topolánek na bruselském summitu postavil do čela podivné aliance několika kritiků, kterým se právě důraz na zelenou energetiku nelíbil. Vypovídající je především tón debaty o domácích opatřeních. Ministr průmyslu a obchodu evidentně všemu navzdory za hlavní otázku považuje, zda uhelné doly budou smět prolomit ochranu zbývajících severočeských obcí a zda v Temelíně vzniknou další dva bloky. Sociálnědemokratická Státní energetická koncepce sice za hlavní prioritu vágně prohlašuje energetické úspory, leč obsahem se opět soustřeďuje na nové reaktory a těžbu uhlí.

Nemluvě o vysoké uhlíkové náročnosti, jež patří mezi nejvážnější problémy české ekonomiky. Politické špičky ji musí – chtě nechtě – nějak začít řešit. Prozatím neměly ani náznak koncepce, co s naším

¹⁵ Více na www.us-cap.org.

příspěvkem ke globálním změnám podnebí dělat; případně se rovnou tvářily, jako by se problém velkých průmyslových exhalací týkal Washingtonu s Bruselem, případně Pekingem – ale s Českou republikou neměl pranic společného.

Čekání na energetického JFK

Nicméně i evropská debata pořád ještě má vážnou díru. Sympatický diskurs a sem tam užitečné opatření jsou jedna věc. Nicméně ani progresivní energetický balíček nelze při sebevětší vůli označit za nějaký ambiciózní plán. Sestává z nepřilíš koherentní sady dílčích opatření, jež působí dojmem, jako by měla za cíl zavděčit se každému.

Evropská unie nepotřebuje v energetice sympatická opatření. Potřebuje cílevědomý projekt. Pozoruhodný může být pohled za oceán. V energetické debatě se zde zhusta ozývají odkazy na projekt Apollo ze šedesátých let. Prezident Kennedy přišel s kurážnou vizí: do deseti let budeme na Měsíci. Soustředil na ni peníze i úsilí federální vlády – a uspěl. Přínosem nebyly jen vzorky měsíčního prachu. Program proměnil americkou společnost. Dal zásadní impuls k velkému technologickému kroku vpřed. Vytvořil nová odvětví. Nejenže pozvedl národu náladu, ale také pohnul dopředu ekonomiku.

K optimistické inspiraci Kennedyho projektem se teď výslovně hlásí Apollo Alliance, bezprecedentní koalice velkých amerických ekologických organizací, prakticky všech odborových svazů a řady komunitních iniciativ. Prosazuje zopakování ambiciózního plánu. Navrhuje, aby vláda během příštích deseti let investovala 300 miliard dolarů – přibližně ekvivalent ročního vojenského rozpočtu USA – do nové energetiky, a učinila tak průlom ve snížení závislosti na fosilních palivech.¹⁶

Opatření

První dílčí kroky už Evropa podnikla. Některé státy rozjíždějí účinnou podporu zelené elektřiny: nejčastěji citovanými vzory jsou Dánsko, Německo a Španělsko. Rovněž u nás nový zákon o obnovitelných zdrojích energie otevřel cestu na český trh větrným a malým vodním elektrárnám, fotovoltaickým panelům a hlavně bioenergetice. Měl by do konce desetiletí podnítit investice kolem 50 miliard korun. Navzdory několika vážným „mouchám“ je nejlepší podobnou legislativou v nových členských zemích EU.

Musí se však přidat další evropské státy a hlavně: musí následovat další podobná opatření. Pro ilustraci několik bodů, které prosazuje Hnutí DUHA a další ekologické organizace:

¹⁶ Více v češtině viz Sedmá generace 1/2006, nebo přímo www.apolloalliance.org.

- **Velký daňový přesun:** Po více než deseti letech diskusí se Evropská unie nakonec rozhodla, že z ambiciózního plánu ekologické daňové reformy udělá pouhou sadu minimálních sazeb spotřebních daní, navíc hodně nízkých. Německo, Velká Británie, skandinávské země a další státy se rozhodly nečekat a rozjely vlastní rozsáhlé projekty.

Ted' potřebujeme evropskou debatu oživit a vrátit do hry plán rozsáhlé reformy, která přesune zdanění: sníží daňové zatížení práce a rozdíl v příjmech pokryje vyšším zdaněním znečištění. Pokud na ni kývnou, zabijí politici dvě mouchy jednou ranou. Budou motivovat průmysl k investicím do efektivních technologií a zároveň k vytváření nových pracovních míst. Česká republika a další země musí současně pokračovat s vlastními, domácími záměry.

- **Evropské miliardy:** Miliardy eur z evropských fondů budou v příštích sedmi letech proměňovat tvář podstatné části unie. Členské státy mají skvělou příležitost k průlomu. Měly by velký balík peněz cíleně investovat do razantní energetické modernizace. Granty na pořízení solárních kolektorů nebo domácích kotlů na biomasu, investice do tepelných izolací budov a podpora podobných projektů může pomoci desetitřicím domácnostem.

Zatím to tak nevypadá. Třeba Česká republika do energetické efektivity a obnovitelných zdrojů investuje pouhá 3 % z bruselských miliard – v souhrnu méně peněz než do jediné dálnice Brno – Česká Třebová. A to ještě pražská vláda patří k těm lepším. V takovém Polsku to není ani půldruhého procenta.

- **Nové standardy:** Legislativa musí po dodavatelích požadovat, aby snížili energetickou náročnost svého zboží, a ušetřili tak zákazníkům peněženky. Podobné nové normy jsou zapotřebí pro auta, domy, elektrospotřebiče nebo žárovky.
- **Čisté teplo:** Nová legislativa v některých zemích pomohla nastartovat výrobu zelené elektřiny. Důležitým motorem byla příslušná evropská směrnice. Obdobnou normu – a zároveň s ní také národní zákon – vyžaduje též podpora produkce tepla z obnovitelných zdrojů.
- **Uhlíkový rozpočet:** Průmysl potřebuje pro své investice dlouhodobou perspektivu. EU a členské státy by ji měly poskytnout. Mohly by ve své legislativě stanovit závazné limity exhalací oxidu uhličitého, které budou postupně klesat až do roku 2050. Podniky proto budou vědět, na čem jsou. Hlas světového byznysu, britský týdeník *The Economist*, poznamenává: „Průmysl je může vzít za základ výpočtu, odvodit si [budoucí] cenu uhlíku a zahrnout ji do svých investičních plánů. Proto takové cíle nejsou grandiózní politická gesta, nýbrž pragmatičtý pokus řešit praktický problém.“

EVROPSKÁ UNIE VE SVÉM REGIONU

Václav Nekvapil

Debata o vymezení vlastních hranic jak v teritoriálním, tak v institucionálním smyslu provází proces evropské integrace již více než padesát let. Evropská společenství vždy hledala svou formu, od počátku nebyla stanovena žádná finalita integračního procesu. Sjednocená Evropa se postupně rozšiřovala na jih, na sever i na východ od svého původního „jádra“, integrace se prohlubovala od Římských smluv, přes Maastrichtskou a Amsterdamskou smlouvu až po poslední, zatím neúspěšný pokus o přijetí Smlouvy o Ústavě pro Evropu.

Při rozšiřování evropského integračního procesu na další země však rozhodly za lídry evropských zemí spíše vnější dějinné události než jejich vědomé úsilí dosáhnout určité podoby Evropské unie. Za rozšiřováním EU o postkomunistické a předtím i o jihoevropské státy stála především snaha těchto zemí napojit se na prosperující hospodářský prostor a stvrdit svoji čerstvě nabytou demokratickou identitu. Tento efekt má svou platnost i dnes a Unie stále přitahuje další země na svůj orbit vidinou budoucího členství. Balkán je dnes navíc Evropskou unií doslova „obklíčen“ a členské státy by těžko našly argument, který by balkánské země z integračního procesu vyloučil. O účast na evropském projektu projeví zájem i jižní a východní sousedé Evropské unie.

Má mít dosavadní principiální otevřenost Evropské unie své meze? A pokud ano, jaké? O těchto otázkách se vede debata již od samého počátku. Pro nás, občany nových členských zemí, navíc stojí otázka i tak, zda můžeme odepřít jiným, pomaleji se transformujícím postkomunistickým zemím právo na to, čeho jsme se sami mnoho let dožadovali – tedy plné členství v EU. Jak však určit, kdo má a kdo nemá nárok na svůj „návrat do Evropy“?

Nejnsnazší odpověď se nabízí – právo na návrat mají ti, kteří se mají kam vracet, kteří do Evropy již v minulosti patřili. Má to však jeden háček: co je Evropa? Definujeme ji na základě úzu geografů, či politických hodnot? A jaké hodnoty máme na mysli?

Každá mezinárodní organizace musí plnit cíle, k jejichž dosažení byla založena. To platí i pro Evropskou unii, která navíc své cíle postupem času rozšiřuje a zpřesňuje. I při 27 členských státech základní úkoly plní, další pokrok je však blokován neschopností ujednotit se na společných zájmech v oblasti zahraniční politiky, energetiky a mnoha dalších stále důležitějších odvětví. Právě v oblasti vnějších politik trpí EU nejvíce svou neujasněnou teritoriální identitou. Nemůže budovat trvalé a dlouhodobé vztahy se svými sousedy, není-li jasné, jaký status tyto sousedé v budoucnu získají – zda budou kandidáty členství, asociovanými členy, nebo více či méně privilegovanými partnery. To je úkol

úzce provázaný s vnitřní institucionální reformou a především s již částečně započatou revizí sousedských a dalších politik Evropské unie.

Bylo by tedy vhodné, aby EU jednak diferencovala mezi sousedskými zeměmi na základě jasně daných kritérií, přehodnotila a sjednotila své dnes mnohokolejně vnější politiky, dále pak, aby podporovala regionální integraci i v jiných světových oblastech než jen v té dnes nejspěšnější, evropocentrické.

Reforma Evropské politiky sousedství

Dosavadní Evropská politika sousedství (European Neighbourhood Policy, ENP) paradoxně nezahrnuje sousedy Unii teritoriálně nejbližší – Srbsko, Chorvatsko, Bosnu a Hercegovinu, Albánii a Makedonii. Počítá naopak se zeměmi jako Ázerbájdžán či Sýrie, u nichž nelze v dohledné budoucnosti očekávat zájem o vstup do Evropské unie, nehledě na to, že je platná evropská legislativa ze členství vylučuje. EU by měla zpřesnit kodaňská kritéria a lépe definovat, co znamená udělení kandidátského statusu a jaký cílový stav opravňuje zemi k plnoprávnému členství. Hra s nejistým výsledkem, která nyní probíhá v případě Turecka, nejenže neprospívá vzájemné důvěře, ale předstírá, že status kandidáta má cenu sám o sobě bez ohledu na nejistou perspektivu pozdějšího členství. To vše je třeba vyjasnit.

Prvním krokem k ujasnění si budoucího místa EU ve svém regionu by tedy měla být reformulace ENP. Tento proces musí vycházet z premis, že nelze ustoupit z dosavadních hodnot evropského integračního procesu a že je naopak třeba tyto hodnoty jasněji artikulovat (aby si je nemohli lidé jako současný český prezident vykládat po svém) a obohatit o některé nové agendy. Především jde o tzv. „greening the ENP“ („zezelenání“ ENP), tedy zvýšenou podporu spolupráce v oblasti ochrany životního prostředí, boje proti změnám klimatu a dosahování energetických úspor. Jde například o přenos dobré praxe z vyspělejších unijních zemí při snižování energetické náročnosti průmyslu, což by mohlo být mimořádně vítané zvláště některými východoevropskými zeměmi trpícími energetickou závislostí na Ruské federaci (např. Gruzie, Ukrajina, po změně režimu Bělorusko). Zvýšené environmentální ohledy by měla Unie brát v souvislosti s posuzováním projektů podporovaných v rámci finančního instrumentu sousedské politiky (ENPI).

Akční plány uzavírané mezi EU a jednotlivými zeměmi sousedské politiky by měly být prioritně nastaveny na podporu demokratizace, vládu práva a na posilování účasti veřejnosti na rozhodování. Evropská zkušenost s demokratizací může být inspirativní a není tak kulturně podmíněná jako představa amerických neokonzervativců o „šíření demokracie“. Zvláště nové členské země Unie by v tomto směru měly být více aktivní na celounijní scéně a měly by rozšířit svůj obzor i mimo východní Evropu do oblastí Středozevního moře a Balkánu. Pomalu se vžívající „dělbů práce“, kdy se jihoevropským zemím přenechává politika v oblasti Středomoří (Barcelonský proces), zatímco ony se tolik nezajímají o východní politiku aktivně vedenou především Polskem a Českem, nelze akceptovat. Oslabuje totiž soudržnost a věrohodnost evropské politiky v obou regionech.

Diverzifikace sousedských vztahů

Evropská unie získala zvláště po poslední vlně rozšiřování pozici dominantního regionálního hráče. Za dobu své existence navázala Evropská společnost různé typy bilaterálních i multilaterálních vztahů, které se vzájemně různí a překrývají. Zřízení Evropské politiky sousedství v roce 2004 znamenalo významný předěl a částečné sjednocení těchto mnoha standardů.

Přesto však ne všichni její účastníci jsou stejně blízkými a stejně „naladěnými“ sousedy EU, navíc, jak jsme řekli výše, řadu významných sousedských států tato platforma ani nezahrnuje. Proto je namístě uvažovat o budoucím přehodnocení institucionálního rámce vnějších vztahů EU na základě toho, o jaký konečný status sousedské země usilují a jak se na jejich úsilí dívá sama Evropská unie. Pracovně budu hovořit o ENP I, II a III.

Skupinu ENP I by mohly tvořit kandidátské země s přesně dojednaným postupem přístupových jednání, jehož cílovým stavem by bylo plné členství v Unii (ovšem bez stanovení konkrétního data). Tyto země by se těšily vysoké důvěře členských států, byly by vnitřně připravovány na členství a přístupový proces by v podstatě znamenal transformační asistenci a přenos ozkoušeného unijního know-how. Do této skupiny zemí by se mohly časem zařadit všechny zbývající balkánské země, Bělorusko, Moldavsko či Turecko. Podmínkou zahájení rozhovorů samozřejmě musí být záruka stabilní demokracie, ochrany lidských práv, tržní hospodářství a – o to by se měla doplnit kodaňská kritéria – podpora hodnot trvale udržitelného rozvoje a ochrany klimatu.

Skupina ENP II by se pak mohla skládat ze zemí, které by neusilovaly o členství v EU, ale jen o členství v Evropském hospodářském prostoru (EHP). Tento typ úzkého přidružení můžeme právem nazývat „privilegovaným partnerstvím“, tedy de facto postavením, jehož dnes požívá Norsko, Island, Švýcarsko a Lichtenštejnsko ve vztahu k EU. Je velmi dobře představitelné, že by tento status mohly v budoucnosti získat například Izrael či Ukrajina. V rámci vzájemných vztahů této intenzity by měly partnerské země neomezený přístup na vnitřní trh, měly by možnost zapojit se do schengenského systému a případně i přijmout euro, ale neúčastnily by se rozhodování v Radě EU a procesu právní harmonizace a nemohly by čerpat peníze z evropských strukturálních fondů. Příprava na postupné zapojování se do EHP by byla právě náplní ENP II, v jejímž rámci by země mohly čerpat ze zkušeností stávajících zemí a transformovat v tomto směru své vnitřní poměry.

A konečně ENP III by zahrnovala země (jako Ázerbájdžán, Jordánsko či Sýrie), které nemají zájem ani o členství, ani o úzkou vazbu na Evropskou unii, ale chtějí s ní na politické úrovni spolupracovat jakožto s významnou regionální mocností. Do této kategorie lze zařadit i Rusko, ačkoli vzájemné vztahy s touto zemí nelze omezit pouze na multilaterální fórum.

Přenos dobré praxe

Pro budoucnost EU je klíčová aktivní integrace evropského kontinentu, kde je „doma“. Evropská budoucnost Běloruska, Moldavska a zemí Balkánu je neoddiskutovatelná. Osud těchto zemí se od osudu zbytku kontinentu liší pouze v posledních sedmnácti letech (Lukašenkova diktatura, problém podněsterského separatismu a války na Balkáně). To není dostatečný důvod pro to, aby neměly stejná práva podílet se na budoucnosti Evropy jako země, jejichž demokratizace začala hned v roce 1989.

V logice východního rozšíření však není integrace Blízkého východu do EU. Evropská unie je kompromisem dnes již 27 zemí, „šitým na míru“ právě jim (a hlavně jimi). Nemusí fungovat jako celek například v arabském světě, ale má mu co nabídnout. Jakási budoucí „ENP Mundus“ (po vzoru vznikajícího programu studentské mobility Erasmus Mundus) by měla mít za svůj hlavní cíl podpořit regionální integraci zemí kulturně či historicky vzájemně blízkých po vzoru EU. Díky exportu dobré praxe, zkušeností s fungováním společných nadnárodních institucí, hospodářské, bezpečnostní a politické integrace a mírového způsobu řešení konfliktů by mohla Evropská unie dát těmto zemím více než jejich integraci do EU.

Příkladem nám budiž velmi dobrá praxe Rady Evropy a jejího Evropského soudu pro lidská práva, kdy nejdokonalejší nadnárodní mechanismus ochrany lidských práv inspiroval vznik obdobné regionální justiční instituce v Latinské Americe, Asii a Africe. Proč by stejným způsobem nemohla vzniknout například Středomořská unie úzce spolupracující s Evropskou unií (nebo se s ní v budoucnosti dokonce prolínající)? Bohaté země Perského zálivu pozorně zkoumají evropský model jako vzor pro již 25 let existující Radu pro spolupráci zemí Perského zálivu (Gulf Cooperation Council). Kavkaz je dalším místem, kterému by evropský příklad mohl dopomoci k nalezení cest pro překonávání dávné kmenové a národní nenávisti až k budoucí regionální integraci.

Otevřená Evropa

Geografické vymezení Evropy se nesmí stát záminkou jejího „opevnění“ se ve světě a uzavření se vnějšímu okolí. Neznamená to ale, že kdokoli na světě se ztotožní s hodnotami právního státu, demokracie a lidských práv, má právo být členem EU.

Budoucnost má jen taková Evropa, která leží v bezpečném a demokratickém regionu. Evropocentrická gravitace by měla za hranicemi „starého kontinentu“ slábnout, ale její model by se mohl stát inspirací, kdekoli o něj budou stát.

BUDOUCNOST SPOLEČNÉ ZAHRA NIČNÍ

A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY EU

Jiří Čáslavka

Současná diskuse o žádosti vlády Spojených států zřídit na našem území část svého protiraketového systému s sebou přinesla zvýšené množství komentářů a politických debat o Společné zahraniční a bezpečnostní politice Evropské unie. Troufám si tvrdit, že jedním z hlavních iniciátorů této diskuse byla Strana zelených. V usnesení, které bylo přijato sjezdem SZ, se mimo jiné říká, že Strana zelených vychází při posuzování této nabídky ze dvou pilířů zahraniční a bezpečnostní politiky České republiky: ze společenství v rámci Severoatlantické aliance a ze Společné evropské zahraniční a bezpečnostní politiky. Kroky, které Česká republika v tomto směru podnikne, nesmějí vést podle zelených k rozdělení a oslabení Evropy ani transatlantického partnerství.

Po zveřejnění tohoto usnesení se v jednom komentáři v médiích objevilo tvrzení, že zelení utíkají od odpovědnosti a že jen ti nejradikálnější odpůrci americké politiky jsou ochotni tvrdit, že spolupráce uvnitř Evropy bez USA je věrohodnou alternativou, na níž lze stavět naši bezpečnost. Rád bych tedy na tomto místě vysvětlil, že od odpovědnosti neutíkáme, ale že o bezpečnostních otázkách přemýšlíme v širších než pouze vojenských souvislostech. Také nový charakter současných bezpečnostních hrozeb, jakými jsou mezinárodní terorismus, šíření zbraní hromadného ničení a konflikty a nestabilita mimo atlantický prostor, a jejich odlišné vnímání ve Spojených státech a v Evropě společně s emancipací EU v zahraničněpolitické a bezpečnostní oblasti vedou ke změně podoby vztahu mezi USA a Evropou. To však podle nás není důvodem pro oslabení partnerství na obou stranách Atlantiku. Pro jeho posílení je ovšem potřeba hledat nový institucionální rámec, který bude odrážet realitu bezpečnostní agendy a posun ve schopnosti EU hrát aktivnější úlohu v zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách.

V rámci současné debaty o podobě transatlantických vztahů si nelze nepoložit otázku, zda se vazba mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci nezačíná narušovat. Za zatím nejvýznamnější narušení vztahů mezi Spojenými státy a Evropou, ale i mezi jednotlivými členy Evropské unie je považována kontroverze okolo americké invaze do Iráku na počátku roku 2003. Zelení již tehdy nesouhlasili s dělením Evropy na „starou“ a „novou“ a také nyní máme pocit, že se Spojené státy opět snaží uzavírat dvoustranné smlouvy, a právě tomu chceme zabránit. Klademe si otázku, zda umístění radarové základny na českém území neoslabí Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku Evropské unie (SZBP) a zda ještě více neoslabí roli NATO, které je v jisté krizi kvůli americkému unilateralismu již nyní. Neodmítáme však debatu o otázkách, jak čelit hrozbě, kterou představuje iránský jaderný program či nevypočítatelný režim v Severní Koreji. Naopak, chceme diskutovat o důvodech, proč by zde základna měla stát.

Nechceme, aby se opakovaly chyby z minulosti, kdy současná americká administrativa záměrně zveličila iráckou hrozbu a s následky své vojenské intervence si dodnes neví rady. Zatím nejsme přesvědčeni, že systém protiraketové obrany je opravdu tím vhodným nástrojem, jak dnešním hrozbám čelit.

Zelený důraz na multilateralismus a koordinaci SZBP

Přístup zelených je plně v souladu s evropskou bezpečnostní strategií, která prosazuje multilateralistický přístup při řešení mezinárodních problémů. Evropská bezpečnostní strategie vychází z teze, že žádný stát není schopen vypořádat se s dnešními komplexními problémy sám, a jako alternativu k dominantní roli Spojených států nabízí efektivní mezinárodní spolupráci. Uznáváme nutnost reagovat na bezpečnostní hrozby předtím, než dojde k jejich naplnění, ale klademe důraz na širší paletu nástrojů, především na nevojenské aspekty bezpečnosti – rozvojovou spolupráci, obchodní politiku, rozšiřování oblastí míru a stability a předcházení konfliktům pomocí efektivní diplomacie.

Jsme však poučeni nezdary Evropské unie v první polovině 90. let na Balkáně, a proto si myslíme, že jenom mezivládní procedury uvnitř SZBP a její stále ještě převážně deklaratorní charakter brání jejímu efektivnějšímu fungování. Evropa v historicky velmi krátkém čase od konce studené války sice urazila velký kus cesty od stavu, kdy byla chápána pouze jako nepřehlédnutelný obchodní a politický útvar, který se však úzkostlivě vyhýbá otázkám obrany a bezpečnosti, ke Společné zahraniční a bezpečnostní politice, jež byla založena návrhem Maastrichtské smlouvy v roce 1991 (konkrétně kapitolou V). Její součástí je i Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP), odvíjející se od politické dohody, ke které dospěla Francie a Velká Británie v prosinci 1998 a jež se stala součástí agendy EU. Jedním z hlavních projektů současné EBOP jsou tzv. bojové skupiny (battle groups). Tyto soběstačné jednotky o síle 1500 osob budou základním nástrojem pro budoucí operace pod hlavičkou Evropské unie. Čeští vojáci se stanou součástí společné česko-rakousko-německé skupiny a povedou další skupinu, v níž budou působit společně se Slováky. Další významná aktivita SZBP je zaměřena na krizové oblasti ve třetích zemích. Od ledna 2003, kdy byla zahájena první akce Policejní mise Evropské unie (EUPM) v Bosně a Hercegovině, bylo pod hlavičkou Evropské unie spuštěno již patnáct operací.

Na rozdíl od hluboce integrovaných politik, jako je dohled nad hospodářskou soutěží na společném trhu nebo regulace zemědělství, je Společná zahraniční a bezpečnostní politika oblastí, kde stále hrají jednoznačný prim členské státy, protože při schvalování společných strategií, společných postojů a společných akcí je nutný jejich jednomyslný souhlas. Tato zásada jednomyslnosti sice zaručuje, že SZBP nepoškodí zahraničněpolitické zájmy jednotlivých členských států, ale na druhou stranu je brzdou efektivnějšího fungování této politiky. Myslíme si, že nastal čas na změnu, protože decentralizovaná struktura již nevyhovuje. Spolupráce Evropské unie ve sféře zahraniční a bezpečnostní politiky je stejně unikátní jako proces ekonomické integrace, a pokud se má dostat na kvalitativně vyšší úroveň, potřebuje lepší koordinaci – ta ale musí být pod důslednou kontrolou Evropského parlamentu.

Ministr zahraničí EU

Pokus o lepší koordinaci evropské zahraniční politiky byl učiněn již v Amsterdamu, a to vytvořením nové funkce Vysokého zmocněnce pro Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Tento zmocněnec měl významně ovlivňovat směřování SZBP a posílit její efektivitu. Přestože se na tom, že fungování zahraniční a bezpečnostní politiky po Maastrichtu není uspokojivé, všichni shodli, zejména malé země nebyly ochotny akceptovat, aby byl vysoký zmocněnec politickou autoritou. Výsledkem bylo, že nová funkce sice vznikla, ale její kompetence byly značně redukovány.

Nyní stojíme před pokusem č. 2 a ani tentokrát úspěch není rozhodně zaručen. Diskuse v Konventu, které nakonec vyústily ve vytvoření nové funkce ministra zahraničních věcí Unie v textu Smlouvy o Ústavě pro Evropu, vycházely z faktu, že ačkoliv Vysoký zmocněnec pro SZBP měl velmi malé pravomoci a slabou institucionální podporu, přece se mu podařilo – nepochybně také v důsledku osobních kvalit svého představitele – dostat EU do obecného povědomí jako nositele společné zahraniční politiky. Javier Solana toho docílil již jen svou přítomností v krizových oblastech, udržováním kontaktů s mezinárodními partnery a podporou konvergence v Radě. Jeho úspěchy by bylo možné demonstrovat na konkrétních příkladech, jako bylo řešení politické krize v Makedonii či obhajoba Evropské bezpečnostní strategie.

Návrh Konventu byl v bodech týkajících se ministra zahraničí EU poměrně ambiciózní a významně tak překročil rámec předchozí praxe. Nový ministr by měl předsedat Radě ministrů zahraničních věcí, měl by získat právo iniciovat politické kroky a právní akty a zřízení by měl být nový Evropský útvar pro vnější činnost. Rozsah a význam kompetencí ministra zahraničí Unie by tedy podstatně vzrostl – až na jednu podstatnou výjimku: nebyla by mu přiznána vlastní rozhodovací pravomoc. Všechno, co by ministr učinil, by mu tak v určité fázi musela schválit Rada ministrů zahraničních věcí. Vzhledem k tomuto faktu dospěli představitelé vlád členských států k závěru, že nová funkce může být pro ně přínosná a současně nepředstavuje ohrožení jejich postavení. Důležitou změnou je fakt, že se členské státy v této oblasti vzdaly principu rotujícího předsednictví Rady, čímž výrazně omezily možnost, aby každého půl roku jeden z členských států přicházel s vlastní agendou. Střídání různých akcentů v oblasti zahraniční politiky tak bude v případě ratifikace ústavní smlouvy nahrazeno kontinuitou zosobněnou unijním ministrem.

Emancipace EU a nová definice transatlantické vazby

Přestože Smlouva o Ústavě pro Evropu ještě není přijata a proces ratifikace bude jistě ještě komplikovaný, zdá se, že panuje shoda v tom, že možnosti čistě mezivládního modelu SZBP jsou omezené a je třeba tuto politiku lépe koordinovat. Pokud se tento názor podaří prosadit, mělo by se začít přemýšlet i o nové institucionální platformě, která by zohlednila podstatné změny podmínek transatlantické vazby vyplývající ze změny charakteru bezpečnostních hrozeb a vzrůstající bezpečnostně-politické role Evropské unie. Ačkoliv existuje shoda v identifikaci těchto hrozeb, existují odlišné představy o formě

a nástrojích jejich řešení, což vyvolává rozpory a krize (Irák, protiraketová obrana). Pokud chce mít Evropa určitý mechanismus kontroly nad zahraniční politikou Spojených států, musí dospět v rovnocenného partnera se všemi klady a zápory, které takový proces přináší. V této souvislosti mám na mysli především výdaje na obranu. Pokud už nechceme zažívat situace, kdy Spojené státy díky kontrole absolutní většiny použitých vojenských prostředků určovaly i strategii a výběr cílů, jako se to stalo například během kosovské krize, budeme muset zvýšit výdaje na obranu. Je jasné, že to bude složité rozhodování zejména pro nás zelené, protože se naše priority nacházejí v úplně jiných oblastech než ve zvyšování výdajů na obranu a bezpečnost. V opačném případě ale budeme i nadále vzhledem k omezeným vojenským schopnostem záviset na politice USA a tento stav nerovnováhy je již neudržitelný pro obě strany.

Česká republika, přestože je relativně malý stát, není odsouzena se těmito debatám pouze pasivně přizpůsobovat, ale jako člen Evropské unie může tyto procesy účinně ovlivňovat. Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU bude tím, co z ní Evropané udělají. Je to stále otevřený projekt, který spolu-vytváříme i my čeští zelení.

EVROPSKÁ UNIE A VÝZVY GLOBALIZOVANÉHO SVĚTA

Jan Kamínek

V úvaze nad budoucí rolí Evropské unie ve světě a jejím postavení jako globálního hráče je třeba v první řadě vyjít z definice fenoménu globalizace a z jeho politicky relevantních dopadů. Globalizaci můžeme chápat jako specifické a historicky unikátní pojetí prostoru a času, založené na určitém charakteru mezilidské komunikace. Na úrovni Evropské unie přistupuje navíc uznání společné identity a uvědomění si globální odpovědnosti.

Evropskou unii, respektive celý proces evropské integrace v uplynulém půlstoletí můžeme hodnotit jako prozatím jednoznačně nejlepší příklad transformace globální odpovědnosti do formální podoby instituce. Jejím východiskem a hybným mechanismem je na odpovědnosti založený, z mezinárodněpolitického hlediska velmi progresivní a novou kvalitou globalizujícího se světa reflektující efektivní multilateralismus, který lze chápat jako protiklad klasického mocenského soupeření o území a strategické zdroje.

Pokusíme-li se nahlédnout na danou problematiku ze „zelené“ perspektivy, nemůžeme tak učinit jinak než cestou komplexního přístupu. Jeho základ tvoří snad již obecně uznávaná koncepce všeobecně udržitelného rozvoje s důrazem na určité priority v oblasti mezinárodních vztahů. Jedná se o podporu demokratizace, zvýšenou kontrolu přesunu technologií, které by mohly rozkolísat situaci v rozvojových zemích, s důrazem na obchodování s vojenským materiálem, bezpodmínečnou ochranu základních lidských práv a svobod, moderní rozvojovou spolupráci, eliminaci extrémní chudoby, energetickou stabilitu i strategickou bezpečnost. Velkou část výše uvedených priorit obsahoval volební program Strany zelených před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006 a řadu z nich výslovně zmiňuje i programové prohlášení Vlády ČR.

Evropanství v kontextu dnešní Evropské unie přitom chápeme jako otázku vlastní identity a ne jako produkt byrokratického vývoje, anebo dokonce přežitých ideologických poměrů Evropy 20. století. Žádná instituce není dokonalá, ovšem označovat Evropskou unii za instituci zabývající se převážně tvorbou zbytečných předpisů je chyba. Stejně mylná je snaha vydávat prohlubující se integraci za vznik nového evropského superstátu. Evropská unie již osvědčila svou schopnost reagovat na vlastní historické chyby a společné potřeby Evropanů.

Globalizace odpovědnosti

Lidské poznání je přirozeně fascinováno světem za horizontem domovského prostoru. Základ zahraniční politiky vladaře i státníka vycházel z motivace zabezpečit a nejlépe rozšířit materiální, kul-

turní a duchovní dědictví, dané mu do správy. V historii jednotlivých říší a států můžeme sledovat období kolonizace, imperiální expanze, okupace, ale i úpadku a rozkladu, která se různou měrou odrážela v bezpečnosti, prosperitě a možnostech komunikace určité společnosti. Právě komunikace zaznamenala ve druhé polovině 20. století nebyvalý kvalitativní a zejména kvantitativní vývojový skok, jenž je dáván do přímé souvislosti s procesem, který dnes nazýváme globalizací.

Odvažují se ovšem na tomto místě tvrdit, že tím, co ve skutečnosti vedlo ke vzniku tohoto fenoménu a k jeho pojmenování, byla především globalizující se odpovědnost. V první fázi jako dobová intelektuální reflexe tendencí popsaných výše. Ve druhé fázi jako relativně masivní reakce na aktuální příležitosti rozvoje obchodu a alokace investic, s nimiž přirozeně souvisela také potřeba jejich zabezpečení a expanze včetně expanze vojenskou cestou. Na určité úrovni technologického vývoje zbraní (hromadného ničení), kterou lze datovat rokem 1945, a v podmínkách tehdejší míry demokratizace evropské společnosti reflektující tragédii nedávných světových válek nicméně dochází k nebyvalému procitění hodnot humanismu, solidarity a uvědomění si odpovědnosti člověka v nejširším smyslu slova. Pokusíme-li se zestručnit a zacílit směr těchto myšlenek, vyžadujících mnohonásobně většího prostoru, než je na tomto místě k dispozici, pomůže nám následující hypotéza: Podobně jako byl vznik národních států v Evropě po 1. světové válce založen na nacionalismu či patriotismu konce 19. století, který neodmyslitelně souvisel s rozmachem komunikace a vzdělanosti na bázi jazykových společenství, dochází v posledních padesáti letech k institucionalizaci odpovědnosti, založené na komunikačních schopnostech a demokratizačních předpokladech společnosti globální. Evropa je přitom prostorem, z něhož popsané tendence se svými celosvětovými dopady vycházejí. Její vnitřní mezinárodněprávní a ekonomicky funkční systém tyto tendence dnes již do velké míry reflektuje a zkušenosti také postupně zakotvuje a institucionalizuje ve své společně zahraničně-bezpečnostní politice.

Efektivní multilateralismus

Evropská unie svým rozšířením o nové členské státy z oblasti střední a východní Evropy v roce 2004 jednoznačně potvrdila životaschopnost a smysluplnost své existence. Jedná se v tomto případě zejména o princip integrace demokratických národních států na bázi vzájemné hospodářské výhodnosti a stejně tak i idejí humanitních a sociálně solidárních, jako protiklad hegemonismu a vojenské územní expanze. Z globální perspektivy tak dnešní EU představuje unikátní příklad mezinárodní spolupráce ve formě efektivního multilateralismu.

V mezinárodních vztazích v globálním kontextu však dosud neexistuje obdobně funkční institucionální forma, schopná zajistit vymahatelnost práva v podobě smluvních závazků. Mnohde proto stále převládají post-koloniální a post-bipolární způsoby uplatňování mezinárodněpolitické moci. Pohybujeme se v prostředí omezených zdrojů, o které „soutěží“ početně omezená skupina mocností, které již nemají výlučně podobu států. Problém starý jako lidstvo samo. Jeho referenční – globální – rámec je však ve

své kvalitě zásadně nový. Role hlavních mezinárodních aktérů, mezi něž sjednocená Evropa bezpochyby patří, je jedinečná. V tomto kontextu je nutné zdůraznit Evropu sjednocenou, nikoliv rozdrobenou. Vyzdvihnout spojenou Evropu založenou na demokracii, přísném respektu k ochraně práv menšin a lidských práv obecně, na nezpochybnitelném principu mírového soužití, sdílení bezpečnostní odpovědnosti a vymahatelnosti vzájemných závazků včetně závazků států ve vztahu k občanovi.

Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU (SZBP) přirozeně odráží vnitřní principy fungování uni-jních institucí, jako je transparentnost, solidarita či konsensus, a v mezích možného je EU také aplikuje do svých vnějších vztahů. Děje se tak již velmi úspěšně například v oblasti lidských práv, rozvojové spolupráci, humanitární pomoci aj. Privatizace SZBP a jejího slepého jednostranného zacílení, tak jak se bohužel děje v řadě evropských národních států, je nemyslitelná.

V posledním desetiletí jsme svědky rapidně sílícího angažmá Evropské unie při řešení bezpečnostních rizik, jehož odrazem je rozvoj Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP). Součástí EBOP je vývoj civilního krizového řízení s konkrétním dopadem na situaci v řadě zemí světa, vznik bojových skupin (battle groups) nebo počínající diskuse o zřízení společné armády. Představa podobného globálního angažmá jakéhokoliv jednotlivého evropského státu alespoň ve srovnatelné míře je nereálná.

Vize

Pokud výše uvedené shrneme a zároveň zkonkretizujeme, můžeme tvrdit, že začátek evropské integrace byl ve znamení ekonomických zájmů vedoucích k prosperitě a bezprostřední reflexe tragické minulosti. Globalizovaná současnost přidává částečnou politickou integraci. Proces by měl pokračovat spolenectvím bezpečnostním. To vše bezesporu s úmyslným globálním dopadem.

Jinak řečeno – to, co k současné Evropské unii přitahuje pozornost politiků i obyvatel okolního světa, však více než v její současné nesporně přitažlivé prosperitě (srovnatelné například s materiální životní úrovní některých vybraných asijských či blízkovýchodních států) spočívá v nebyvalé a bezprecedentní kvalitě mezinárodních vztahů a společenského soužití uvnitř Evropy. Tato realita, její možnosti a budoucí vývojový potenciál zajisté velmi ovlivňují a inspirují všechny ostatní subjekty globálního světa.

Evropskou unii jako způsob existence evropských národů a progresivní formu správy věcí veřejných, přesahující kapacity jednotlivého státu, lze tedy závěrem zhodnotit jako organický, vnitřně potentní, ve vztahu k okolí velmi otevřený a pozitivně reagující systém. Systém, který je v současnosti jediným příkladem efektivního multilateralismu a mírového soužití různorodých společenských entit. Systém, který je prvním funkčním institucionálním zpodobněním pozitivních tendencí globalizovaného světa, výrazem globální odpovědnosti jdoucí ruku v ruce s globalizovaným podnikáním a všemi jeho pro i proti. Troufám si dokonce tvrdit, že v případě Evropské unie jde o systém, který je výrazem pochopení glo-

balizace. Byť jsou do velké míry samy produktem globalizace, představují dnes principy, instituce a mechanismy Evropské unie důkladně promyšlenou a kvalifikovanou odpověď na globální výzvy, přičemž maximálně respektují oprávněný nárok člověka na důstojný a dlouhodobě udržitelný život.

GLOBÁLNÍ (NE)ZODPOVĚDNOST EU – ZELENÉ VÝZVY

Petr Lebeda

Globální otvírání demokratického politického prostoru pro spravedlivé a udržitelné naplňování kvality života.

Tak by se dalo shrnout motto pro globální zodpovědnost EU z pohledu zelené politiky. Chránit svou kvalitu života za cenu upírání kvality života jiným je morálně nepřijatelné a dlouhodobě neudržitelné. Do jaké míry tedy zodpovědnost globální začíná doma, zodpovědností za budoucí podobu Evropy samé? A lze hovořit o příspěvku k zelené budoucnosti bez nápravy minulých nespravedlností? Jaké výzvy stojí před zelenou politikou, má-li obstát v této zkoušce? Tento příspěvek se omezuje na ekonomický rozměr globální zodpovědnosti – tedy základní pravidla rozdělování globálních zdrojů podle globálních potřeb. Pokusí se však načrtnout klíčová dilemata s ohledem na tradiční hodnoty zelených (kvalita života) a vazby na zahraniční (ekonomická globalizace) a evropskou agendu (obchodní politika EU).

I. Zelené výzvy

Národy a strany – překračování tradičních hranic

O tom, že **budoucnost Evropské unie** je neoddělitelně spjata s budoucností okolního světa, lze v současném globalizovaném světě těžko pochybovat. Zdá se dokonce, že dnes jde o více dvousměrný vztah než dříve. Nebude příliš nepodložené tvrdit, že globální tlaky na Evropu (obchodní a politická konkurence nových mocností Jihu, imigrace a terorismus, závislost EU na energetických zdrojích a potravinách, neoliberální pojetí státu a společnosti, ekologické hrozby a další globální problémy) nejsou dnes o nic menší než vliv Evropy na zbytek světa (několik stálých křesel v Radě bezpečnosti OSN, silný vliv ve WTO, Brettonwoodských institucích a dalších mezinárodních organizacích, největší objem rozvojové pomoci, zvláštní vliv Francie a Velké Británie na bývalé kolonie apod.).

Pojem **globální zodpovědnosti** je velmi široký, podobně jako další související koncepty typu globální řízení, globální problémy, globalizace či udržitelný rozvoj. Existují různé interpretace a důrazy, většinou odvozené od ideových východisek vykládajících. Jednotlivé politické proudy se liší mírou, do jaké celý koncept akcentují (více levice než pravice) a v rámci konceptu pak důrazem na jeho rozličné rozměry. Výklad globální zodpovědnosti EU se může na tradiční politické škále pohybovat zprava od důrazu na boj s terorismem a řešení mimoevropských konfliktů, šíření demokracie a vlády zákona, přes humanitární pomoc, rozvojovou spolupráci a globální environmentální udržitelnost až po akcenty na podíl Evropy na spravedlivějším mezinárodním ekonomickém a politickém systému, příznačné pro levicovější politické proudy či kritičtější složky občanské společnosti.

Transdisciplinární a paradigmatická výzva

Zelená politika do různé míry reflektuje všechny tyto rozměry. Téma globální zodpovědnosti by tak z pohledu zelené politiky nemělo překračovat jen tradiční národní hranice, ale též zažité vymezování politických stran a vědních disciplín. Zelená politika však pochopitelně představuje specifické ideové východisko, které doposud do značné míry též předurčovalo tematické priority. Zelení politici přirozeně tíhnou k výkladům globální zodpovědnosti prismaticem udržitelného rozvoje. Zdůrazňují zejména environmentální rozměr a nověji též sociální pilíř udržitelného rozvoje. Ekonomické a bezpečnostní (a mezinárodně-politické) aspekty globální zodpovědnosti zatím v popředí zájmu českých zelených nebyly, protože nepatřily mezi tradiční agendu jejich voličů. Mají-li se však zelení etablovat jako životaschopná politická síla, je nutné, aby – nejen v otázkách globální zodpovědnosti – byli s to se profesionálně vyjádřit a politicky zapojit i do debat a **řešení klíčových bezpečnostních a ekonomických problémů** dneška. Právě ony dnes mají největší podíl při stanovování pravidel globálního života, definují veřejný prostor a předurčují tak i to, do jaké míry se mohou naplňovat tradiční zelené hodnoty, jako jsou udržitelný rozvoj a kvalita života. Kromě nezbytnosti propojovat svou agendu domácí a zahraniční to mimo jiné vyžaduje „transdisciplinárně“ promyšlet vztahy těchto „tradičně zelených“ a „nově zelených“ otázek.

Poslední vývoj urychluje potřebu obojí reflexe. Posun zelených do tradičních domén „nezelené“ politiky totiž může předběhnout invaze ostatních politických proudů do tradičních témat zelených. **Aktuální „zelená“ témata** jako bezpečná energetika (či energetická bezpečnost?) nebo biopaliva, která si vynucují propojení několika tradičně oddělených resortních politik, stojí v jádru dnešních transdisciplinárních politických analýz a přehodnocování vazeb mezi vnitřní a vnější politikou u všech hlavních politických proudů. Tento vývoj nevybízí jen k hlubšímu promyšlení tradičních zelených hodnot a jejich souvislostí. Podobně jako pohled do evropské minulosti (viz níže) vede reflexe těchto proměn též k novému společnému jmenovateli pro ekonomický a bezpečnostní diskurs, novému odrazovému můstku při koncipování globální zodpovědnosti.

A kdoví, zda změny tohoto druhu nejsou předznamenáním výraznějšího posunu politické diskuse či současného (“pozdně moderního”) civilizačního paradigmatu. Přední komentátor The New York Times Thomas L. Friedman (2007) nedávno v HN napsal: „Termín ‚zelený‘ vnímám jako geostrategický, geoeconomický, kapitalistický a vlastenecký.“ Případné **alternativní či nové modely rozvoje**, o nichž zatím hovoří spíše kritická občanská společnost, by pak jistě měly nést silnou zelenou pečeť. O to více by zelení měli být připraveni je globálně nejen prosazovat, ale též formulovat.

Evropská výzva

Evropská unie představuje přirozený a důležitý mezistupeň mezi národní a globální politikou, zejména pro menší státy typu České republiky. A další velkou výzvu zelené politiky. Po vstupu do EU lze bez velké

nadsázky konstatovat, že globální zodpovědnost ČR je do velké míry dána globální zodpovědností EU. Výzva pro české zelené však nespočívá jen v etablování EU – zejména mezi pravicovými proudy – jako daného životního a politického prostoru ČR, základního nástroje české vnější politiky a v obhajobě nutnosti **aktivně se podílet na tvorbě evropských politik**.

Nemenší výzvou je umně diferencovat svůj postoj k EU tak, aby nezpochybňoval základní hodnotu evropské spolupráce, ale umožnil odborný, konstruktivní, nicméně kritický přístup k dílčím evropským politikám, které jsou v rozporu se zelenými hodnotami. Takový **kritický pro-evropský přístup** namnoze chybí nejen pravicovým, ale i levicovým proudům. Mezi aspekty evropské integrace nanejvýš problematické pro ekonomický rozměr globální zodpovědnosti patří společná obchodní politika EU.

Obchodní metla globalizace

V časech akcelerující ekonomické globalizace patří obchodní politika EU a dalších velkých hráčů mezi nejvlivnější nástroje formování globálního systému (de facto nejvlivnější modely globálního řízení). Prostřednictvím Světové obchodní organizace (WTO) a regionálních a bilaterálních dohod o volném obchodu, které dnes EU sjednává se všemi velkými zeměmi a bloky světa, obchodní politika v drtivé většině zároveň představuje i politiku rozvojovou a do velké míry i politiku ekologickou či zemědělskou. Definiuje **mezinárodní a stále více i národní pravidla**, v jejichž rámci lidé ve třetích zemích organizují svou obživu a veřejný prostor, definují vztah k životnímu prostředí, určují kvalitu svého života.

Poslední záměry eurokomisaře pro obchod Petera Mandelsona jsou pak velmi znepokojivé nejen s ohledem na zelený přístup ke globální zodpovědnosti (dopady vně EU). Nový program Evropské komise pro vnější konkurenceschopnost EU Global Europe (2006) dobře ukazuje hrozbu, kterou nezvládaná ekonomická globalizace představuje pro zelené hodnoty i uvnitř EU. Agresivní obchodní liberalismus a dvojitý metr, které program navozuje, představují nebezpečí negativních dopadů na menší a chudší rozvojové země a dalšího podkopání mnohostranné spolupráce (S2B Network, 2006). **Další ekonomizace života EU** není navíc v souladu ani s vnitřními sociálními, environmentálními a politickými cíli EU a legalizace korporativního lobbingu pak zejména s demokratickým charakterem Unie (ETUC, 2006).

Hovořit „zeleně“ o globální zodpovědnosti EU tak nemůže znamenat pouze s uspokojením konstatovat úspěchy, kterých Evropa dosáhla za poslední půlstoletí pro rozšiřující se počet evropských národů, jakkoliv jsou důležité a hodné chvály: mír a bezpečnost, svoboda a demokracie, stabilita a prosperita, vnitřní integrace. Cesta k evropské globální zodpovědnosti vede přes **poctivou reflexi evropských „nezodpovědností“**. Nejprve je třeba ptát se, za jakou cenu byly evropské úspěchy dosaženy v minulosti, co za ně platí okolní (zejména rozvojový) svět dnes a do jaké míry jsou (a výhledově budou) tyto úspěchy opravdu sdíleny všemi Evropany.

II. Globální nezodpovědnosti Evropy

Dluh minulosti – historická nezodpovědnost EU

Evropa a zejména její velké národy byly od nepaměti zvyklé tvarovat a ovlivňovat okolní svět. Navzdory konfliktům mezi sebou Evropané úspěšně **kolonizovali** všechny ostatní kontinenty. Proud laciných otroků, surovin, cenných kovů, potravin a později přiliv dalšího laciného zboží a odbyt evropské produkce na nových trzích zajišťoval Evropě kvalitu života – ekonomickou úroveň, naplňování lidských práv, prostor pro vlastní politiku a společenský rozvoj, o nichž se drtivě většině mimoevropských národů dlouhá staletí mohlo jen zdát. Jejich sny a vlastní ekonomické, sociální a politické aspirace však nezřídka chladila evropská vojenská přítomnost. Evropou inspirovaný a později posvěcený ekonomický systém dnes drží na uzdě i mnohé rozvojové ambice bývalých kolonií.

Dvě monstrózní války, které ve 20. století Evropa též „úspěšně“ vyvezla do velké části světa, však byly **mezíkem** jejího **globálního vlivu**. Evropa se proměnila z čistého vývozce kapitálu v jeho čistého dovozce. Na globální scéně začal dominovat ekonomický a politický vliv Spojených států amerických a Sovětského svazu. Koloniální systém se oficiálně rozpadl, lidem i národům zbytku světa byla postupně přiznána důležitá práva západního světa. Evropská poválečná sebereflexe se stala zárodkem nejen evropského integračního procesu, ale též nové vlny multilaterální spolupráce.

Kontrola Evropy nad zdroji a trhy rozvojového světa nicméně v mnoha ohledech neochabla. Nabyla jiné podoby – humánnější a skrytější. Náklady a zejména lidská újma, kterou Evropa způsobila celé řadě dnes rozvojových zemí, však nikdy nebyly plně kompenzovány. V tom spočívá **historický dluh** Evropy, který by zelená politika vždy měla mít na paměti při mezinárodních jednáních s dopadem na chudé země. Ani po kolapsu východního bloku garance státní suverenity a ženevské úmluvy o lidských právech, expandující globální ekonomika ani programy rozvojové pomoci velkou část globální populace blíže k evropským úspěchům neposunuly.

Neudržitelný model rozvoje – civilizační (ekologická a sociální) nezodpovědnost EU

Během 60. a 70. let minulého století začala být navíc zjevná vnitřní i vnější, sociální i ekologická neudržitelnost dominantního civilizačního modelu rozvoje. Přesněji řečeno se ukazuje, že **model rozvoje Evropy již nelze zopakovat** jinde, ani globálně. Extenzivní ekonomický růst, rapidní technologický rozvoj a zásadní politická rozhodnutí v klíčových národních a mezinárodních institucích na obou stranách Atlantiku v 80. letech namíchaly koktejl, kterému dnes říkáme globalizace. Ústřední zádrhel globalizace je ukryt v interakci těchto tří komponent, přičemž esa drží ta poslední.

Charakter ekonomického rozvoje dnes do značné míry stále kopíruje starý model rozvinutých zemí. Globalizace rozšiřuje a propaguje masovou konzumní civilizaci založenou na extenzivní spotřebě materiálních (neobnovitelných) zdrojů a masivním odpadu. Při stávajících demografických trendech se dostává do těžko řešitelného politického konfliktu: větší ekonomický a sociální úspěch tohoto modelu koliduje s **ekologickými mezemi planety** (miliarda aut v Číně do roku 2050?), na druhé straně jeho neúspěch se neslučuje s politickou poptávkou po rychlejším ekonomickém růstu (globální demokratické většiny) méně rozvinutých zemí a komunit, tedy po naplnění základních lidských práv (nejdříve jídlo, potom ekologie?).

S výjimkou několika asijských „tygrů“ mají i ty země, které docílily masivního ekonomického růstu, stále daleko jak k **udržitelnosti sociální**, tak k naplnění Rozvojových cílů tisíciletí. Ekonomické rozdíly mezi zeměmi se dramaticky neprohlubují. Konvenční ekonomické statistiky díky zahrnutí Číny dokonce hlásí dílčí úspěchy – například absolutní i relativní úbytek chudých. Stále důležitější je ale to, co se do běžných ekonomických statistik nevejde (externality, tržní selhání). Navzdory dílčím ekonomickým úspěchům v některých částech světa (a u některých sociálních skupin globálně) přináší ekonomická globalizace stále hlubší polarizaci uvnitř států, včetně EU (viz níže).

Jiné či nové modely rozvoje jsou nejen žádoucí, ale i možné. Ekonomiky jako takové i nové technologie mají obří potenciál využitelnosti pro různé účely. Jejich výsledný užitek, výsledná podoba rozvoje jsou ale dány politickými pravidly celého systému. Rozhodující je proto kvalitní regulační rámec, definovaný kolektivními politickými rozhodnutími – anebo jejich absencí. V tom dnešní svět tlačí bota nejvíce. Jeden z největších prohřešků EU vůči své globální zodpovědnosti spočívá v tom, že za exportem ekonomického modelu nenásledovala snaha o rozšíření **odpovídajících institucionálních a kontrolních rámců**.

Nejde jen o ekologii či lidská práva. V obecnější rovině právě kvůli špatným či nepřítomným pravidlům globalizace stále přináší ještě další „vedlejší“ náklady či **externality** (pandemie HIV/AIDS, finanční nestabilita ad.). Globální problémy pomáhá řešit přinejmenším v daleko pomalejším tempu, než přibývají.

Neadekvátní politický prostor – politická nezodpovědnost EU

Snaha o skloubení obou fundamentálních potřeb (ekologická stabilita, naplňování lidských práv) a východisek pro řešení dalších globálních problémů směřuje nejen ke sblížení ekologických, rozvojových a lidsko-právních skupin. Syntetické koncepty jako jsou kvalita života, lidská bezpečnost, potravinová a energetická suverenita, pomalý a spravedlivý obchod, atmosférický prostor či ekologická stopa mohou být základem nových modelů rozvoje. Prosazení rozvojových alternativ, které by umožnily využít nové technologie a tržní mechanismy pro řešení ústředních globálních problémů, však naráží právě na **erozi politického prostoru**, v němž by bylo možné dohodnout a zavést nová či odlišná pravidla zejména na lokální, národní a regionální úrovni.

Po dekadách keynesiánství, liberální teologie a snah o národní soběstačnost měl **Bretton-woodský systém** v 80. letech představovat takový nový model. Již v 90. letech se však prokázalo, že má problémy i s udržitelností ekonomickou, nejen s ekologickými a sociálními náklady ekonomických reforem. Řada ekonomických krizí zejména v rozvojovém světě, včetně dluhových a finančních, pokračuje dodnes. Stejně jako se v současných evropských společnostech dosud udržela představa, že razantní (liberální) **ekonomické reformy** jsou nevyhnutelné.

Pod tlakem občanské společnosti, akademických prací i důkazů předložených samotnými rozvojovými zeměmi Světová banka a Mezinárodní měnový fond postupně ustoupily od aktivního prosazování programů strukturálního přizpůsobení. Místo toho začaly daleko více mluvit o potřebě dobrého vládnutí, institucionálního rámce a sociálního kapitálu. **Neo-liberální přístupy** však stále přezívají nejen v některých jejich politikách (např. úvěrové programy), ale zejména v obchodních dohodách na úrovni WTO a v sítích regionálních a bilaterálních dohod o volném obchodu, které v čím dál vyšší míře nahrazují a překračují multilaterální obchodní systém. Podle bývalého hlavního ekonoma Světové banky Josepha Stiglitze (2003: 17) se pomýlená politická „rozhodnutí činila na základě jakési bizarní směsi ideologie a špatné ekonomie, dogmatu, jež bylo někdy jen chatrnou zástěrkou dílčích zájmů.“

Historické změny se vždy vyznačovaly reformním úsilím. Dnešní reformy však od minulosti odlišuje jejich hlavní aktér. Hlavním nástrojem rozvoje Evropy, USA, Japonska, ale též Číny a Indie byl národní stát a jeho politika. Globalizace ovšem tlačí na dominantní roli soukromého sektoru, který je dnes globalizovaný v daleko větší míře než národní politika (zejména finanční trhy). Kolektivní mechanismy rozhodování jsou dnes na Jihu i Severu na každém kroku atakovány **expanzí tržních mechanismů** – liberalizací, privatizací a deregulací (resp. svérázným typem regulace). „Obchodní liberalizace posiluje nadnárodní firmy tím, že podkopává možnosti politiky na národní úrovni. Je odrazem filosofie, podle níž selhání státu jsou daleko horší než selhání trhu, když přijde na prosazování společného dobra“ (Sachs, Santarius 2007: 53). Ve své podstatě ale jde o nahrazení jednoho typu regulace a organizace společenského života typem jiným.

Neo-liberální model rozvoje, jemuž prodloužil životnost pád železné opony, se neosvědčil. Evropa mu nijak nebránila, ba se ho nesnažila navenek ani nijak výrazně korigovat. Historický dluh a globální zodpovědnost za opravdu demokratický a udržitelný civilizační model rozvoje ustupovaly vlastním zájmům. Dlouho se zdálo, že evropské firmy, a potažmo celé ekonomiky, z politiky Washingtonského konsensu a z obchodní politiky za WTO a dohod o volném obchodu notně těží. Dnes je stále zjevnější, že z nerovného a neudržitelného mezinárodního uspořádání již v Evropě netěží ani většina Evropanů, ani celé ekonomiky, ale hlavně vybrané firmy. A velké globální firmy, které dominují v Evropě jako kdekoliv jinde, neztrácejí čas vlasteneckými, natož evropskými sentimenty. Tato „vnější“ politická nezodpovědnost se však dnes Evropě vrací – nejenže začíná ztrácet tempo a dominanci v dravém a špatně regulovaném systému ekonomické globalizace, ale okolní pravidla začínají nahlodávat základní hodnoty uvnitř samotné EU.

III. Vnitřní evropské nezodpovědnosti

Polarizace uvnitř Evropy – sociální nezodpovědnost EU

Meze univerzálního modelu založeného primárně na ekonomickém růstu, nezatěžovaném státní byrokracií, si dnes uvědomuje značná část Evropy. Méně je však Evropanům zřejmý politický kontext jeho přežívající síly. Od uvědomění ke změně je tedy daleko, stejně jako od slov k činům. Pro zelenou politiku to však otvírá nebyvalý prostor jak ve směru ke globální zodpovědnosti, tak ve směru k vnitřní kvalitě evropského života.

Na základě podobné reflexe globálního postavení EU se v roce 2000 rozběhla společnou rukou Evropské komise a členských států EU tzv. **Lisabonská agenda** – snaha učinit do 10 let z Evropy nejkonzistentnější ekonomiku světa, která zajistí dostatek zdrojů k udržení evropské ekonomické prosperity, sociálního modelu a úspěchů na poli ekologické udržitelnosti. Ekonomický růst a zaměstnanost byly označeny za klíčové nástroje, globální konkurence a stárnoucí populace za hlavní problémy.

Potřeba vyváženějšího pojetí rozvoje, jak byla formulována například na vrcholných summitech OSN (Rio de Janeiro, Johannesburg), se v současnosti daleko silněji promítá do vnitřních opatření než do evropské vnější politiky. Ovšem i vnitřní strategie se kvůli vnějším tlakům ekonomické globalizace setkávají se značnými problémy, když má dojít na jejich **praktickou realizaci**. Dochází k tomu mimo jiné v důsledku tří fenoménů, z nichž poslední zastává klíčovou roli: nekoherence politik, polarizace společnosti a demokratický deficit EU. Politický prostor, který chybí chudým komunitám, rozvojovým zemím a globální občanské společnosti, začíná chybět i Evropanům.

Evropská unie od počátku své existence patří mezi nejaktivnější zastávce multilaterální spolupráce (Unie a členské státy společně poskytují 48 miliard eur – více než polovinu veškeré oficiální rozvojové pomoci), mezinárodního práva a aktivního řešení globálních problémů. Navzdory vystupňované snaze v posledních letech však zůstává EU jen velmi omezeně schopná sladit různé politiky EU s cíli udržitelného rozvoje, včetně Rozvojových cílů tisíciletí. **Nekoherence** se týká „resortních“ politik členských států stejně jako unijních politik. Politiky jsou v nesouladu mezi sebou navzájem, ale nezřídka si protičečí i cíle a implementace v rámci jedné a téže politiky. Obchodní politika se tu opět řadí mezi flagrantní narušovatele politických závazků na nejvyšší úrovni.

Důsledky (vývozu) nesoudržných politik na mezinárodní úrovni jsou však závažné – pokřivená pravidla (eskalace cel na dovozy s vyšší přidanou hodnotou apod.), **dvojitý standardy** (dlouhodobé výjimky z konkurence pro oblasti komparativní výhody rozvojových zemí jako zemědělství, textil), paralyzované mezinárodní dohody (např. Dohoda WTO o právech duševního vlastnictví spojených s obchodem – TRIPs vs. Kartagenský protokol o biodiverzitě).

Evropané se sice stále těší vysoké kvalitě života, ale ekonomický růst je čím dál více vykoupen klesajícími reálnými příjmy středních a nižších tříd, mizením drobných farmářů, rostoucí nejistotou a nejistými formami zaměstnání, pomalou erozí sociálního státu a zhoršeným přístupem k veřejným službám, stříženou schopností adaptovat se na rychlé změny a uchovat si identitu. Společenské nůžky se rozevírají a evropskému sociálnímu modelu hrozí vzrůstající míra **sociální polarizace**. Jak přiznává i Evropská komise, kvůli silnému vlivu „zvláštních zájmů“ se zisky z globalizace a obchodní liberalizace již na obyvatele Unie nepřenesí automaticky, ani spravedlivě (viz Evropská komise 2006: 9).

Kategorie zájmů nás dostává k jádru evropské nezodpovědnosti. Eroze demokratického veřejného a politického prostoru je společným jmenovatelem pro celou řadu výše zmíněných problémů.

Ekonomická moc místo politické – mocenská nezodpovědnost EU

Evropa měla dlouho prostřednictvím své geopolitické a vojenské síly moc stanovovat a upravovat mezinárodní pravidla ve svém zájmu. I po rozpadu koloniálního systému jí stále zůstala řada **zahraničně-politických a ekonomických nástrojů** k uplatňování vlivu na značnou část světa (mechanismy Commonwealthu a měnová unie frankofonní Afriky, rozvojová a úvěrová politika, kondicionalita pomoci, značné hlasovací podíly v regionálních rozvojových bankách a Brettonwoodských institucích atd.).

Současně se díky **evropskému sociálnímu modelu** dlouho dařilo, aby značnou část zisků plynoucích z nerovných pravidel sdíleli občané (západo-)evropských zemí. Poválečná rekonstrukce přešla do budování skutečné demokracie a sociálních států. Demokratický dialog a sociální politika zajišťovaly mimo jiné legitimitu západoevropského modelu tvář v tvář východoevropské alternativě.

S **rozpadem bipolárního světa** (Fukuyamův „konec dějin“ nebyl jen globálním vítězstvím demokratického kapitalismu, ale také koncem konkurence mezi politickými systémy) a akcelerací globalizace jednak začaly na důležitosti nabývat ekonomické nástroje moci, jednak mezinárodní pravidla už dnes není možné měnit tak rychle a pro Evropu příznivě jako dříve. Kromě USA se na globální scéně vynořují další silní ekonomičtí a političtí konkurenti (Čína, Indie, Brazílie) hájící své zájmy.

Na jedné straně je ztráta evropského monopolu na tvorbu globálních pravidel a vzestup nezápadních národů dokladem demokratičtějšího charakteru mezinárodních vztahů. Na straně druhé současný model globalizace stále trpí značným demokratickým deficitem. Ten však nesleduje geografické, nýbrž zcela jiné linie: velcí-malí, chudí-bohatí, elity-lokální komunity, kapitál-práce, muži-ženy.

Nezdá se však pravděpodobné ani to, že evropská krize „státu blahobytu“ by byla primárně způsobena neúspěchem Evropy na poli **globální ekonomické konkurence** – tedy nemožností či neschopností si na dosaženou kvalitu evropského života vydělat. Navzdory rozšířenému dojmu se Evropské unii

makroekonomicky daří velmi dobře i podle konvenčních ekonomických měřítek. EU je světovou špičkou v oblasti služeb, dokonce si udržuje svůj podíl na globálním trhu i v průmyslových výrobcích (viz Evropská komise, 2006). Dlouhodobě sice vykazuje pomalejší tempa růstu HDP než USA a asijské velmoci, o něco vyšší míru nezaměstnanosti, „zaostává“ v nejnovějších technologiích. Nicméně v absolutním měřítku je drtivá většina ekonomických indikátorů, které jsou opravdu důležité pro většinu Evropanů, včetně zadlužení, na uspokojivé úrovni. Podíl EU na mezinárodním obchodu, investicích či dalších finančních tocích se nijak výrazně neredukuje.

Navíc pro evropský obchod je stále daleko důležitější **vnitřní trh**. Podle posledních údajů Eurostatu (2007:35) představuje podíl intra-evropských vývozů přes 68% celkových vývozů evropské sedmdačáctky. Regionální trh a regionální konkurence jsou také mnohem více relevantní pro evropský HDP a potažmo evropskou zaměstnanost než globální konkureschopnost a přímé zahraniční investice. Ačkoliv u některých menších zemí přesahuje podíl hodnoty zahraničních investic na HDP sto procent, průměr evropské patnáctky činil v roce 2006 pouze 15,3% (EUROPE IN FIGURES, 2006 – 2007: 176).

Eroze veřejného prostoru – demokratická nezodpovědnost EU

Zdá se, že daleko větší tlak na evropský sociální model, potažmo více udržitelný model rozvoje vůbec, přichází zevnitř EU. Zdroj tohoto tlaku pochází z kruhu velkých ekonomických hráčů. U řady z nich už je velmi sporné označení „**evropská firma**“, protože jejich kapitálová a vlastnická struktura je globální (nadmárodní). Ačkoliv v EU stále mohou zaměstnávat řadu obyvatel (dokonce na vysoce kvalifikovaných pozicích) i platit některé daně, velká část jejich aktivit i kapitálových toků už může směřovat mimo Evropu. Snaha korporativních korábů (ať již plují pod jakoukoliv vlajkou) rozšířit své pole působnosti je dlouhodobě patrná a neomezuje se pouze na svět za hranicemi EU.

Právě mohutné ekonomické zdroje korporativního světa, jeho koordinovaný tlak a pohříchu zákulisní vliv na zastupitelskou demokracii je hnacím motorem ekonomické globalizace. Podílí se lív měrou na erozi demokratického politického prostoru. Ani Evropa není výjimkou z **trendu obracející se kontroly**. Namísto toho, aby demokratické kolektivní volby definovaly rámec pravidel pro ekonomický (a technologický) vývoj, namnoze jsou to technologicky vyspělí velcí ekonomičtí hráči, kteří tvarují politický rámec národních států i mezinárodní spolupráce pro potřeby svých zájmů. Například do dohod o volném obchodu se slabšími zeměmi se pomalu začínají dostávat klauzule, které otvírají zahraničním firmám možnost žalovat stát za diskriminaci při alokaci veřejných zakázek či za znehodnocení soukromých investic v důsledku domácí regulace.

I v Evropě jsme svědky přetrvávajícího tlaku na další liberalizaci a privatizaci služeb, včetně těch veřejných (kupříkladu tzv. Bolkesteinova směrnice), a zejména nárůst vnitřní konkurence a vnější konkureschopnosti (Global Europe). Řada regulací prostřednictvím evropských směrnic je formou více či méně **skryté deregulace**, respektive formou regulace či konkurence v partikulárním ekonomickém zájmu.

Společenskou podporu a politickou legitimitu pomáhá **komodifikaci evropského života** zajišťovat mnohovrstevnatý proces – marketing, média, PR agentury, móda, kulturní trendy a další společenské mechanismy. Masivní korporativní lobbíng tvoří jen špičku ledovce. Má však zásadní důležitost, protože představuje hlavní páku pro převod soukromých zájmů do veřejného rozhodovacího procesu (Deckwirth, 2005). I zástupci členských států v Radě EU připouštějí, že řada výstupů Evropské komise vzniká mimo (jejich) politickou objednávku.

Ztráta veřejné kontroly nad řadou klíčových společenských procesů se nepromítá jen do rostoucí polarizace evropských společností a silně nekoherentních evropských politik. Je jedním z klíčových faktorů prohlubování demokratického deficitu v Unii, současné krize evropského integračního projektu. Rostoucí pocit Evropanů, že oni ani jejich politické instituce nedrží otěže nad společenským vývojem, nad evropským životem zcela ve svých rukou, je zjevný i z patu kolem ústavní smlouvy. Obnova demokratického politického prostoru tak představuje hlavní výzvu nejen pro evropskou globální zodpovědnost, ale zejména pro vlastní budoucnost EU.

Závěr

Jednoduchý slogan pro příspěvek zelené politiky k evropské budoucnosti a zároveň globální zodpovědnosti by mohl znít: **více demokratické Evropy a méně ekonomické globalizace**. Podpora demokratického veřejného prostoru a kvalitní institucionální regulace na lokální, národní a evropské úrovni i v mezinárodní politice se zdá tou nejlepší cestou, jak odčinit dluh Evropy z koloniální minulosti a napravit řadu jejích vnitřních a globálních nezodpovědností. Bez nové kvality politického prostoru je těžké otevřít cestu vzniku alternativních modelů rozvoje, které překonají současné těžko řešitelné rozpory mezi ekologickými mezemi planety, naplněním lidských práv a ekonomickými zájmy.

Prostřednictvím ekonomické globalizace začínají mít ekonomické zájmy navrch i v Evropě. Obchodní politika EU přispívá ke globálnímu rozšíření nadvlády tržních mechanismů (neo-liberálního modelu rozvoje), které se však Evropě vrací hned dvakrát: v rostoucích nákladech globálních problémů a v erozi vlastních hodnot a narůstajícím demokratickým deficitu uvnitř EU. Jestliže financování evropského (sociálního) modelu z nespravedlivých zisků z neudržitelného mezinárodního systému už není možné financovat, pak řešením nemůže být demontování tohoto modelu, nýbrž reforma pravidel globalizace. Klíčovou výzvou pro zelenou politiku je přetnout tento bludný kruh: více ekonomického růstu – více konkurence(schopnosti) – více (účelové) deregulace. Změny převládajícího politického modelu však vyžadují promyšlet tradiční zelené hodnoty nejen prismatem aktuálních zelených témat, ale též skrze netradiční zelené disciplíny (vedle ekonomiky více zaměřené na bezpečnost). Výraznější prosazení alternativních modelů rozvoje si nelze představit bez výraznějších posunů v civilizačním paradigmatu, což klade nároky na schopnost překračovat hranice nejen států a disciplín, ale též stranických perspektiv. Jakékoliv systémovější globální změny však téměř jistě nebude možné prosadit, pokud je nebude

Globální (ne)zodpovědnost EU – zelené výzvy

prosazovat a praktikovat samotná Evropa. Zdá se, že v současné ČR stojí zelená politika blíže než jinde před ojedinělou příležitostí vytvářet kritický tlak, rozšiřovat demokratický prostor, formulovat alternativy a posunovat hranice jejich prosazení. Budoucí Evropa i globální zodpovědnost začínají doma.

Zdroje

Deckwirth, Christina (2005): The EU Corporate Trade Agenda – The role and the interests of corporations and their lobby groups in Trade Policy-Making in the European Union, Seattle to Brussels Network, Brussels/Berlin. Ke stažení na: www.s2bnetwork.org.

EUROPE IN FIGUERS – Eurostat yearbook 2006 – 2007. Ke stažení na:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-06/EN/KS-CD-06-001-06-EN.PDF

European Commission (2006): Global Europe – competing in the world. Ke stažení na:

<http://ec.europa.eu/trade>.

Eurostat statistical books (2007). Monthly statistics – Issue number 5/2007. Ke stažení na:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AR-07-005/EN/KS-AR-07-005-EN.PDF

ETUC (2006): On the Communication „Global Europe: competing in the world“. Poziční dokument Evropské konfederace odborových svazů, Brusel. Ke stažení na: <http://www.etuc.org/a/3390>.

Friedman, Thomas L. (2007): Kdo je vlastenec, musí být zelený.

In: Hospodářské noviny, 23. dubna 2007, str. 11.

Sachs, Wolfgang, Santarius, Tilman (2007): Slow Trade – Sound Farming. A Multilateral Framework for Sustainable Markets in Agriculture. Heinrich Böll Foundation and MISEREOR.

Ke stažení na: www.ecofair-trade.org

S2B Network (2006): The new „Global Europe“ strategy of the EU : serving corporations worldwide and at home. Alert. Brussels. Ke stažení na: www.s2bnetwork.org.

Stiglitz, Joseph E. (2003): Jiná cesta k trhu – hledání alternativy k současné podobě globalizace.

Prostor, Praha.

SHRNUTÍ

Ondřej Liška se v příspěvku zaměřil na budoucí institucionální uspořádání EU především v souvislosti s přijímáním Smlouvy o Ústavě pro Evropu. Jako zajímavou křížovatkou debaty mezi příznivci a odpůrci hlubší integrace vidí článek bývalého německého prezidenta Herzoga, upozorňující na nutnost posílení transparentnosti při rozhodování Evropské rady, což je i cíl evropských zelených. Důležitým přínosem Konventem vypracované ústavy je ukotvení EU na lidskoprávním základě. Evropská integrace je životním zájmem české společnosti a zelení usilují o to, aby se ČR podílela co neaktivněji na jejím dalším rozvíjení a prohlubování. Občanům je však třeba otevřít prostor pro participaci na rozhodovacích procesech Unie.

Milan Horáček se zabývá otázkou měnící se role národních států v souvislosti s prohlubováním evropské integrace. V oblasti hospodářství panuje mezi národními státy tradičně silná náklonnost k úzké kooperaci a k prohloubení integrace evropského vnitřního trhu. Politická integrace je však také realitou již od vzniku Evropských společenství a v souvislosti s globalizací je jí zapotřebí více než kdy předtím. Dynamika hlubší politické integrace kontinentu se musí přenést z politických elit národních států k plnohodnotné účasti evropských občanů.

Dana Kuchtová vidí budoucnost Evropské unie nejen jako budoucnost jejich institucí a politik, ale především jejich dnešních a budoucích občanů. Naším úkolem je připravit se na otevřený evropský prostor, v němž se již dnes setkáváme s vysokou konkurencí, již představuje téměř půl miliardy našich spoluobčanů z ostatních zemí EU. Cestou k dosažení tohoto cíle je vytvoření „Evropy znalostí“ jakožto základu pro jednotný evropský prostor pro vzdělávání na všech úrovních. Budoucí Evropská unie by měla ve svém vzdělávacím systému lépe reflektovat současná témata a podněcovat studenty a žáky k přemýšlení o aktuálních otázkách dotýkajících se nejen budoucnosti jejich země, ale také EU a planety vůbec.

Kateřina Jacques se ve svém textu věnuje významu potírání diskriminace a legislativě pro rovné zacházení v Evropské unii. Vyzdvihuje zejména pokrok, který v lidskoprávní legislativě učinila Unie v posledních letech a současně zdůrazňuje povinnost EU usilovat o univerzální platnost lidských práv a svobod ve své politice vůči jiným zemím, především totalitním režimům. Tento aspekt se netýká jen zahraničněpolitické perspektivy, ale také například stále existující tolerance vůči dětské práci v rozvojových zemích, jejíž produkty jsou do Evropy běžně dováženy.

Džamila Stehlíková se zaměřuje na přínos evropské antidiskriminační legislativy pro český politický systém ve vztahu k vytváření otevřené multikulturní společnosti. Zdůrazňuje význam letošního Evropského roku rovných příležitostí pro všechny v souvislosti s ideou rovnosti, která je výchozím organizačním principem všech demokratických společností. Jedním z prioritních cílů evropské politiky by měla rovněž být vyšší ochrana etnických menšin a pomoc s integrací přistěhovalců v členských zemích EU.

Gabriela Hrahaňová se věnuje vizi budoucí Evropské unie jakožto multikulturní společnosti, schopné oboustranně obohacujícího soužití s etnickými i náboženskými menšinami dlouhodobě usazenými na evropském území i s nově přichozími přistěhovalci. Multikulturalismus chápe jako relativně nový myšlenkový směr, který zdůrazňuje prospěšnost kulturní rozmanitosti pro společnost a stát a směřuje k tomu, aby lidé bez ohledu na svůj původ, národnost nebo přesvědčení mohli žít společně, aniž by se museli vzdát svých kulturních odlišností.

Ondřej Mirovský se soustředil na téma nastavení evropských strukturálních fondů s ohledem na dlouhodobé priority Strany zelených. Především jde o efektivitu vynaložených prostředků v oblastech podpory znevýhodněným regionům, dopravní infrastruktury a ochrany životního prostředí. V mnoha regionech EU došlo k investicím v podobě čistíček odpadních vod, kanalizací a spaloven odpadu, ale velmi málo investic bylo směřováno do prevence těchto problémů. Země, které obdržely nejvíce prostředků z fondů EU, zaznamenaly současně nejvyšší nárůst emisí skleníkových plynů. Je tedy třeba výrazněji podporovat environmentálně udržitelné využívání fondů ve prospěch inovací a nových šetrných technologií.

Vojtěch Kotecký upozornil na nutnost nové energetické politiky Evropské unie. Cílem této „nové průmyslové revoluce“ tak musí být především zvýšení energetické efektivity zamezením úniku a plýtvání energií. Potenciál takzvaných negawattů, tedy ušetřených wattů, je daleko větší než možnosti jednotlivých zdrojů energie. Evropská unie potřebuje cílevědomý projekt, který by přesunul zdanění práce na zdanění znečištění, efektivnější využívání peněz z evropských fondů v oblasti energetické modernizace, tlak na snížení energetické náročnosti průmyslu, podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů a dlouhodobě legislativně závazné limity exhalací CO₂.

Václav Nekvapil věnoval svůj příspěvek budoucímu postavení Evropské unie v regionu, který ji obklopuje. Zaměřil se především na reformu Evropské politiky sousedství a na nedostatky v koncepci současných vnějších vztahů EU. Nastavení vnějších vztahů EU úzce souvisí s celou institucionální reformou a se stanovením přesnějších kritérií členství. V článku navrhuje diverzifikovat sousedskou politiku na tři zóny – státy, které usilují o plné členství, dále ty, které mají zájem jen o napojení na evropský trh, a konečně země, které chtějí navázat jen vztahy s EU na multilaterálním fóru.

Jiří Čáslavka se v úvodní části svého textu zaměřil na současnou polemiku ohledně výstavby americké radarové základny v ČR. Strana zelených do této debaty vnesla významný impuls především v tom, že staví na hodnotách transatlantického partnerství a současně usiluje o emancipaci a zrovnoprávnění evropského pilíře naší bezpečnosti. Jedním z důležitých rysů zelené zahraniční politiky je důraz na multilateralismus a jiné než jen vojenské aspekty bezpečnosti – rozvojovou spolupráci, obchodní politiku, předcházení konfliktům.

Jan Kamínek se soustředil na výzvy, které před Evropskou unií klade vývoj v globalizujícím se světě a na to, jak by na ně měla Unie reagovat. Vyzdvihuje zejména efektivní multilateralismus, který na mezinárodní scéně propaguje EU. Významné je v tomto kontextu také chápání evropanství jakožto projevu identity v byrokratizovaném světě. Úkolem pro Evropu je globalizující se odpovědnost. Současný evropský systém je výrazem pochopení globalizace, respektive kvalifikovanou a promyšlenou odpovědí na globální výzvy.

Petr Lebeda se zabývá otázkou stále nedostatečné globální odpovědnosti Evropy s ohledem na tradiční hodnoty zelených (kvalita života) a vazby na zahraniční (ekonomická globalizace) a evropskou agendu (obchodní politika EU). Evropa by měla lépe reflektovat dluhy své koloniální minulosti a pomoci jiným zemím, aby neopakovaly neudržitelný civilizační model rozvoje, kterým si sama prošla a prochází. Rozhodný a vytrvalý tlak na otvírání demokratického politického prostoru pro evropsky a globálně zodpovědnější rozhodování patří k tomu nejcennějšímu, čím může zelená politika k budoucí EU přispět.

O AUTORECH

Jiří Čáslavka

Etnolog a ekonom, vedoucí Zahraniční sekce Strany zelených. Vystudoval etnologii na FF UK a v současné době dokončuje doktorandské studium na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE. Zabývá se především ekonomickou antropologií a rozvojovými studii. Zároveň pracuje jako regionální ředitel pro Střední Evropu a Balkán v mezinárodní IT firmě.

Milan Horáček

Poslanec Evropského parlamentu zvolený za německé Zelené (Bündnis 90/Die Grünen) v roce 2004. Člen Podvýboru pro lidská práva, člen Delegace ve Smíšeném parlamentním výboru EU-Chorvatsko a náhradník ve Výboru pro zahraniční věci, Výboru pro zemědělství a rozvoj venkova, v Delegaci ve Výboru pro parlamentní spolupráci EU-Ukrajina a v Delegaci pro vztahy s Běloruskem. Do roku 2004 byl ředitelem pražské kanceláře Heinrich-Böll-Stiftung.

Gabriela Hraňáková

Předsdkyně občanského sdružení Athinganoi. Na Anglo-americké vysoké škole studuje magisterský obor Mezinárodní vztahy a diplomacie. Působila jako školitelka romských neziskových organizací pro NROS v rámci programu Phare. Je členkou Výboru pro Dekádu romské inkluze Rady vlády pro záležitosti romské komunity a Výboru pro odstranění rasové diskriminace.

Kateřina Jacques

Poslankyně Parlamentu ČR za Stranu zelených, předsdkyně Poslaneckého klubu Strany zelených, členka Zahraničního výboru, Výboru pro bezpečnost a Organizačního výboru Poslanecké sněmovny PČR. Vystudovala politologii a překladatelství-tlumočnictví němčina na FF UK, před vstupem do politiky působila jako ředitelka Sekce lidských práv a rovných příležitostí Úřadu vlády ČR.

Jan Kamínek

Právník, člen Republikové rady Strany zelených a Zahraniční sekce Strany zelených. Vystudoval právo na Právnícké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současné době působí jako vedoucí referátu na Ministerstvu zahraničních věcí ČR na Odboru lidských práv. Zabývá se OSN a Evropskou unií s důrazem na problematiku lidských práv.

Vojtěch Kotecký

Ekolog, vystudoval systematickou biologii a ekologii na UK. V Hnutí DUHA pracuje od roku 1992 a má na starosti strategii, vedení programové práce a průřezová témata a koordinuje aktivity zaměřené na legislativu. Napsal řadu odborných studií a analýz, menších publikací i článků v tisku. Je členem Rady vlády pro udržitelný rozvoj a Rady surovinové politiky Ministerstva průmyslu a obchodu. Není členem žádné politické strany.

Dana Kuchtová

Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy a první místopředsedkyně Strany zelených. Absolvovala pedagogickou fakultu v Českých Budějovicích a poté pracovala jako učitelka a překladatelka. Dlouhodobě se věnuje problematice jaderné energetiky (spoluzakládala a řadu let byla předsedkyní občanského sdružení Jihočeské matky), ale též účasti žen na politickém dění a česko-rakouským vztahům.

Petr Lebeda

Ředitel Pražského institutu pro globální politiku – Glopolis. Vystudoval mezinárodní politiku a diplomacii na VŠE v Praze a získal titul M.A. v mezinárodních politických studiích na Monterey Institute of International Studies v USA. Je autorem řady článků a studií z oblasti globalizace, globálních problémů, rozvojové pomoci, politické ekonomie a mezinárodního obchodu.

Ondřej Liška

Poslanec Parlamentu ČR, místopředseda Strany zelených pro zahraniční politiku, předseda Výboru pro evropské záležitosti Poslanecké sněmovny PČR, člen Podvýboru pro české předsednictví Rady EU a Stálé delegace do Parlamentního shromáždění OBSE. Vystudoval politologii a religionistiku na Masarykově univerzitě v Brně.

Ondřej Mirovský

Ekolog, předseda finančního výboru zastupitelstva MČ Praha 7. Vystudoval ochranu a tvorbu životního prostředí na Přírodovědecké fakultě UK a environmentální management na Univerzitě v Amsterdamu. Zabývá se prací v komunální politice, strukturálními fondy EU a ochranou životního prostředí, především v kontextu EU. Na PříF UK zároveň působí jako doktorand a zabývá se ekologickými aspekty suburbanizace a územního rozvoje Prahy.

Václav Nekvapil

Politolog, místopředseda a analytik Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Vystudoval politologii na Filozofické fakultě UK, kde působí jako interní doktorand. Přednáší také na Vyšší odborné škole publicistiky v Praze. Zabývá se francouzskou politikou, Evropskou unií, českou zahraniční politikou a problematikou soudobého antisemitismu.

Džamila Stehlíková

Ministryně Vlády ČR pro oblast lidských práv a národnostních menšin, členka Republikové rady Strany zelených. Narodila se v kazašské Alma-Atě, absolvovala všeobecné lékařství v Moskvě, v postgraduálním studiu pokračovala v Moskvě a v Praze, specializovala se v oboru psychiatrie. Kromě své lékařské praxe v Chomutově přednáší environmentální psychologii a kulturní antropologii na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Mezi členskými státy Evropské unie stále nepanuje jasná shoda v tom, kam se má EU ubírat: Jak má vypadat budoucí rozdělení úloh mezi evropské instituce a členské státy? Kde mají v budoucnu probíhat vnější hranice Unie? Jak je možné sloučit politickou, sociální a kulturní různorodost Evropy se společnou akceschopností?

V přítomné publikaci se otevírá diskuse o otázkách, jež se týkají budoucnosti Evropské unie, ze zelené perspektivy. Pro evropské zelené hnutí je charakteristická spjatost s občanskou společností, proto jsou do tohoto sborníku zahrnuty též čtyři příspěvky zástupců českých nevládních organizací.

Publikace má poskytnout impulsy pro širokou a konstruktivní debatu a ukázat, jak lze v evropském projektu pokročit dále kupředu.